

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2025

Bc. Romana Špačková

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Diplomová práce

**Církevněslovanská legenda o svatém
Štěpánu, papeži: jazyková analýza
překladu latinských konjunktivů do
církevní slovanštiny**

Bc. Romana Špačková

Katedra bohemistiky

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Studijní program: Česká filologie

Olomouc 2025

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Církevněslovanská legenda o svatém Štěpánu, papeži: jazyková analýza překladu latinských konjunktivů do církevní slovanštiny* vypracovala samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum

.....

podpis

Tímto děkuji vedoucímu diplomové práce doc. Mgr. Miroslavu Vepřkovi, Ph.D.,
za odborné vedení, cenné připomínky a trpělivost při zpracování této práce.

OBSAH

Úvod.....	6
1 Staroslověnština a církevní slovanština	8
1.1 Staroslověnština	8
1.2 Církevní slovanština.....	9
2 Volný překlad Legendy o svatém Štěpánu, papeži	10
3 Problematika kontinuity cyrilometodějské tradice v Čechách 10.–11. století 16	
3.1 Počátky sporu.....	16
3.2 Názory lingvistů a historiků 2. pol. 20. století	17
3.3 Názory lingvistů a historiků 21. století	18
4 Otázka původu Legendy o sv. Štěpánu, papeži.....	20
4.1 Charakteristika legendy.....	20
5 Konjunktivy ve větě vedlejší.....	23
6 Závěrečné shrnutí analýzy.....	70
7 Porovnání Legendy o svatém Štěpánu, papeži, s vybranými evangelijními úryvky v Besédách Řehoře Velikého	72
Závěry	74
Seznam použitých zdrojů	77
Anotace	79

Úvod

V předkládané práci se budeme podrobně věnovat *Legendě o svatém Štěpánu, papeži*, která patří mezi texty, které nebyly doposud hlouběji prozkoumány a jejich původ je nejasný. Toto téma jsme si vybrali právě proto, že mu zatím nebylo věnováno mnoho pozornosti, a nabízí tak široký prostor k novým objevům. Analýza textu může přinést cenné poznatky nejen o jeho genezi a funkci v dobovém kontextu, ale i o možných vazbách na další středověké prameny. Dalším podnětem k našemu zkoumání je rovněž domněnka, že církevněslovanský překlad této legendy může mít souvislost s českým prostředím, což by mohlo přispět k hlubšímu porozumění kulturních souvislostí a literární tradice středověkých Čech. V této práci se budeme soustředit především na způsob překladu latinských konjunktivů ve vedlejších větách, jelikož právě tento aspekt může vypovídat o translatologické technice zvoleného překladu. Detailní rozbor těchto slovesných tvarů nám umožní zjistit, zda překladatel dodržoval gramatické a syntaktické struktury latiny, nebo zda se uchyloval k volnějším, idiomatičtějším řešením. Cílem této práce je tedy nalezení překladatelské taktiky, což by mohlo být nápomocné při řešení původu legendy.

Celá práce bude rozdělena do několika kapitol, přičemž první část bude tvořena teoretickými kapitolami, které se budou věnovat *Legendě o svatém Štěpánu, papeži* a jejímu historickému a jazykovému kontextu. Druhá část bude zaměřena na podrobnou analýzu latinských konjunktivů a jejich překladu do církevní slovanštiny, přičemž naším cílem bude identifikovat charakteristické překladové postupy.

Častým termínem, který budeme v této práci používat, je „církevní slovanština“, a proto považujeme za vhodné jej hned v první kapitole blíže vysvětlit a upozornit na rozdíly mezi pojmy „staroslověnština“ a „církevní slovanština“, a zároveň tak vysvětlit, proč vnímáme označení „církevní slovanština“ za vhodnější. Ve druhé kapitole se zaměříme na překlad legendy, jelikož doposud v českém jazyce nebyl nikde publikován a jeho zařazení do této práce považujeme pro celkový kontext za přínosné. Neklademe si za cíl přeložit legendu doslovně, ale jde spíš o volný překlad, protože plná jazyková adaptace by vyžadovala značné časové i obsahové rozšíření, které by mohlo být předmětem dalšího samostatného výzkumu. Pro

doplnění kontextu zařadíme do třetí kapitoly otázku kontinuity cyrilometodějské tradice v Čechách 10.–11. století. Problematicke spojené s původem církevněslovanského překladu legendy budeme věnovat čtvrtou kapitolu a pokusíme se podrobněji tuto doposud nevyřešenou otázku přiblížit. Chceme se zaměřit na rozličné přístupy lingvistů a jejich teorie, kterými do této diskuze přispěli, a to od nejstarších badatelů až po ty současné, rovněž se chceme soustředit na diskuse o možné souvislosti překladu s českým prostředím. V páté kapitole se chceme zaměřit na samotnou problematiku latinských konjunktivů ve vedlejších větách a jejich překladů do církevní slovanštiny. Na úvod této kapitoly stručně představíme důvod, proč se budeme soustředit právě na tento gramatický jev a vysvětlíme, co může výzkum překladu latinských konjunktivů odhalit. Kapitola bude dále obsahovat samotnou analýzu, přičemž postup bude následující: v latinském textu legendy nejprve vyhledáme souvětí s konjunktivy (očekáváme, že většinou půjde o vedlejší věty účelové) a stanovíme, k jakým větám v souvětí se konjunktivy syntakticky vztahují. Poté určíme gramatické kategorie konjunktivů v těchto větách – v této fázi budeme z důvodu nedostatečné znalosti latinské gramatiky využívat k určování gramatických kategorií umělou inteligenci. Následně vyhledáme v církevněslovanském překladu legendy souvětí, která budou odpovídat těm latinským, rovněž určíme hlavní a vedlejší věty a určíme gramatické kategorie verb, která významově budou odpovídat latinským konjunktivům. Pro větší přehlednost a snazší orientaci uvedeme ke každému souvětí samotné porovnání tvarů latinského konjunktivu a církevněslovanské varianty překladu. Po analýze všech souvětí s konjunktivy bude následovat šestá kapitola, ve které celý výzkum shrneme, popřípadě okomentujeme zajímavosti nebo jevy, které budou podrobnější komentář vyžadovat. V sedmé kapitole nakonec porovnáme náš výzkum s výzkumem Jany Kuběnové, která se věnovala překladu latinských vedlejších vět vztahných a účelových ve vybraných evangelijních úryvcích z *Besěd Řehoře Velikého*.

1 Staroslověnština a církevní slovanština

V této práci se budeme často setkávat s termínem „církevní slovanština“, a proto považujeme za nezbytné jej podrobněji objasnit již v první kapitole. Součástí tohoto vysvětlení bude i rozlišení mezi pojmy „staroslověnština“ a „církevní slovanština“ a uvedení důvodů, proč považujeme označení „církevní slovanština“ za vhodnější.

1.1 Staroslověnština

Pojmem „staroslověnština“ bývá označován jazyk, který vytvořili ve 2. polovině 9. století Konstantin a Metoděj, bratři ze Soluně. Cyrilometodějská misie na Velké Moravě začíná v roce 863, tehdy se kníže Rastislav obrací na byzantského císaře Michaela III. s prosbou o učence, kteří by dokázali předávat víru ve srozumitelném jazyce¹. Právě za tímto účelem vytvořil Konstantin staroslověnštinu, do které začal postupně překládat texty biblické, později i právnické či homiletické. Staroslověnština je tak první slovanský spisovný jazyk, který byl původně vytvořen pro potřeby křesťanské liturgie, což dle Večerky vedlo k tomu, že si „zachovala svou jazykovou normu jakožto vzornou a vzorovou po celá staletí bez podstatnějších změn.“²

Ačkoli byla staroslověnština na Velké Moravě byla potlačena, díky Metodějovým žákům postupně začala pronikat na další území, například do Charvátska, na Kyjevskou Rus, do Bosny, Srbska nebo do Čech, a na základě typických nářečních prvků konkrétních oblastí, které do tohoto jazyka začaly pronikat, se začala různě diferencovat. Lze tedy říct, že se ze staroslověnštiny stával jazyk všeobecně srozumitelný, avšak ne na lidové úrovni. Večerka dále dodává, že: „Vzdělání staroslověnštiny ztratilo přitom ovšem své původní soustředění v jednom politickém a kulturním prostoru, takže se při velkém literárním rozsahu a roztržitosti sféry jejího užívání vytvořilo několik jejích lokálních typů/redakcí.“³

¹ VEČERKA, R.: Staroslověnská etapa českého písemnictví. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010, s. 18.

² VEČERKA, R.: *Počátky slovanského spisovného jazyka*. Studie z dějin staroslověnského písemnictví a jazyka do konce 11. století. Praha: Univerzita Karlova, 1999, s. 16.

³ VEČERKA, R.: Staroslověnská etapa českého písemnictví. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010, s. 27.

1.2 Církevní slovanština

Termínem „česká církevní“ slovanština pak bývá označována jedna z vývojových fází staroslověnštiny, která se na našem území objevuje v 10. a 11. století. Podrobnější charakteristiku tohoto jazyka podává F. V. Mareš, který říká: „[...] je to staroslověnština, do níž pronikají české prvky ve všech oblastech jazyka, a to mnohem hojněji, než tomu bylo ve velkomoravské staroslověnštině; uplatňují se však nedůsledně, tu více, tu méně. [...] staroslověnský literární jazyk byl českým uživatelům znám již jen jako tradiční norma spisovného jazyka (k němuž nespisovnou, lidovou paralelou byla mluvená čeština); nebyla to již norma, která by se opírala o živý základ staroslověnštiny, [...]. Církevní slovanština je tradiční literární forma nespisovných jazyků slovanských, opírajících se o knižní staroslověnskou jazykovou normu, převzatou od předchůdců. Do tohoto jazyka pronikají již všechny prvky národního jazyka prostředí, a to hojně, ale nedůstojně.“⁴

S odlišným přístupem přichází R. Večerka: „Širším pojmem než staroslověnština je ‚církevní slovanština‘, označující jazyk i rozsáhlé literární produkce mladší (různých lokálních redakcí) a užším tradičním pojmem ‚jazyk cyrilo-metodějský‘, označující (rekonstruovanou) staroslověnštinu cyrilometodějského období.“⁵ Dle něj se „církevní slovanština“ na naše území dostala až ve 14. století díky charvátským mnichům, kteří přijali pozvání Karla IV. a přišli do Prahy do Emauzského kláštera. Pro vývojovou fázi staroslověnštiny v 10. a 11. století, kterou Mareš označuje jako „česká církevní slovanština“, používá Večerka pojmenování „staroslověnština“.⁶

V případě, že v této práci budeme pracovat s vývojovou fází staroslověnštiny 10. a 11. století, budeme užívat termín, který navrhuje F. V. Mareš, tedy „církevní slovanština“.

⁴ MAREŠ, F. V.: *Cyrilometodějská tradice a slavistika*. Vyd. v tomto uspořádání 1. Praha: Torst, 2000, s. 264–265.

⁵ VEČERKA, R.: *Počátky slovanského spisovného jazyka*. Studie z dějin staroslověnského písemnictví a jazyka do konce 11. století. Praha: Univerzita Karlova, 1999, s. 97–100.

⁶ VEČERKA, R.: *Staroslověnská etapa českého písemnictví*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010, s. 122–123.

2 Volný překlad Legendy o svatém Štěpánu, papeži

Děj Legendy o sv. Štěpánu začíná popisem nelehké doby, ve které sv. Štěpán zastával úřad papeže. Tehdy vládli bezbožní vládci Valerián a Gallien, kteří pronásledovali a mučili křesťany a slibovali odměnu v podobě knížecích hodností těm, kteří jim v pronásledování budou pomáhat. Nicméně sv. Štěpán křesťany povzbuzoval, vyučoval o Bohu, církvi a věčném životě a mnozí křesťané se sami ke křesťanské víře veřejně přihlásili, a tím se vědomě odsoudili k mučednické smrti. Štěpánovo učení se doneslo i k pohanům, kteří jeho slovům uvěřili a nechávali se pokřtít. Jedním z pohanů, toužících po křtu, byl i Nemesius, vojenský velitel, který přišel ke Štěpánovi i se svojí dcerou, slepou od narození, a prosil Štěpána o křest, který by jeho samotného i jeho dceru vyvedl z věčné temnoty, do které je oba uvrhla jejich vlastní hříšnost. Štěpán Nemesia vyslechl a řekl mu, že pokud bude opravdu celým svým srdcem věřit, stane se tak. Nemesius dodal, že opravdu věří a že nepřichází kvůli slepotě tělesné, ale duchovní. Štěpán ho tedy poučil a nařídil, aby se on i jeho dcera postili. Ještě ten den večer Štěpán posvětil vodu v baptisteriu a otázal se Nemesia, zda skutečně věří v Boha Otce všemohoucího. Nemesius odpověděl, že věří a Štěpán ho pokřtil. Poté pokřtil i Nemesiovu dceru a dal jí jméno Lukilia. Jakmile bylo dítě ponořeno do vody, zázračně nabylo zraku a začalo volat, že vidí muže, který se dotkl jejích očí a že vidí světlo jasnější než slunce. Zpráva o tomto divu se brzy rozšířila do okolí, a ještě ten den přijalo křest 62 mužů a žen a mnoho dalších pohanů se obrátilo k Bohu. Štěpán, naplněný milostí Ducha Svatého, začal v utajení sloužit bohoslužby a Nemesius z jeho rukou přijal jáhenské svěcení. O Nemesiově konverzi se brzy dozvěděli i vládcové Valerián, Gallien a Maximián a rozkázali Nemesia nalézt a umučit. On však, posilován Boží milostí, navštěvoval tajná shromáždění křesťanů a snažil se každému, i z vlastních prostředků, pomáhat. Nicméně, při jedné cestě se ocitl v chrámu boha Aréa a spatřil tam Valeriána a Maximiána, jak podle svého pohanského zvyku znesvěcují svatyni. Začal se modlit a prosit Boha, aby oba vládcové opustili modlářství a poznali všemohoucího Boha Otce i Jeho Syna, Pána Ježíše Krista. Právě v tu chvíli Maximián začal zuřit a křičet a pověřil vojáky, aby Nemesia chytli a předvedli ho do Valeriánova paláce. Tam jej začali vyslýchat a nutili ho, aby řekl, proč se rozhodl opustit bohy, kterým od narození sloužil. Nemesius přiznal, že je hříšník, že opustil pravého Boha a proléval nevinnou krev, a právě kvůli tomu byl zatížen a obtížen

hříchy. Ale díky milosti Božího Syna opět našel své poznání svého Stvořitele. Dále vyznal, že nyní skutečně věří v Boha nebe a země, v Jeho Syna, který ho křtem osvobodil a uzdravil slepotu jeho dcery, dokázal to, co žádný lékař: otevřel její oči, ale i oči jejich srdcí. A proto opustil klam a temnotu a obrátil se k pravému světlu, tedy ke křesťanské víře. Ve svém vyznání dále řekl, že má před Bohem bázeň, ctí Jeho Syna a dává se mu do služby, že je odhodlaný vždy hledat jen Jeho pomoc. Nakonec řekl, že označil všechny sochy a obrazy vyrobené lidskou rukou za klam a vyznal, že je odmítá, protože přivádí duši k věčnému zatracení. Valerián se rozčílil a nařídil Nemesia uvěznit. Pak poslal příkaz, aby byl předveden Nemesiův správce domu, Sumprosinius, před jistého tribuna Olympia. Když ho předvedli, nařídili mu, aby se zřekl své víry a vydal Nemesiovo jmění, tím si zachrání svůj život. Nicméně Sumprosinius, který spolu s Nemesiem přijal křest, odpověděl, že raději obětuje svůj život, než aby se zřekl Boha. Tato odpověď Olympia rozhněvala a nařídil, aby byl Sumprosinius mučen, bit holí, a nakonec, aby přinesl před oltář boha Aréa oběť. Sumprosinius se ale soše boha Aréa nepoklonil, ale vyznal, že pouze Ježíš Kristus je pravý Bůh. V té chvíli se socha začala rozpadat jako vosk před ohněm. Tato událost Olympia vyděsila a nařídil správci svého domu Tertullianovi, aby vězně hlídal. On sám pak pověděl své ženě Exuperii o všem, co se stalo a na základě tohoto svědectví se rozhodli, že už nechťejí dále sloužit pohanským bohům, ale Bohu jedinému a živému. Ještě té noci přišli spolu se svým synem Feodulem k Sumprosiniovi, padli k jeho nohám a požádali jej, aby jim umožnil přijmout křest ve jménu Krista, kterého on hlásá. Sumprosinius je přijal a potvrdil, že pokud se kají z celého svého srdce ze svých hříchů a věří celým svým srdcem, pak jim bude dáno vše, stejně jako těm, kteří uvěřili spolu s nimi. Dále jim přikázal, aby vlastní rukou zničili všechno bohatství, aby rozpustili zlato a stříbro v ohni a rozdělili chudým, tím stvrdí, že svoji víru myslí vážně. Olympios vykonal, jak mu bylo nařízeno a v té chvíli se z nebe ozval hlas: „V tobě spočívá můj Duch, Sumprosine!“. Tato slova Olympia a jeho rodinu utvrdila, že se dali na správnou cestu, stali se ještě horlivějšími a toužili po tom, aby mohli brzy přijmout křest. I Sumprosinius se v modlitbě přimlouval za to, aby se tak stalo, a jakmile to bylo možné, oznámil vše svému pánu Nemesiovi, který rychle spěchal ke sv. Štěpánovi, aby mu o všem pověděl. Když to všechno Štěpán uslyšel, vzdával chválu Bohu, Otci všemohoucímu za to, že přivedl své služebníky k pravé víře. Poté Olympia a jeho rodinu poučil o církevních věcech a všechny je pokřtil. Po třech dnech se

o celé události doslechli i Valerián a Gallienus a v zuřivosti rozkázali, aby byl Nemesius a jeho dcera Lukilla umučeni. Nařídili, aby Lukilii před popravou oslepili a poté zabili železem, a to vše před očima Nemesia, aby viděl smrt své dcery a poznal tak bezmocnost křesťanské víry. On sám měl být st'at. Ale Nemesius i jeho dcera ve své víře pevně vytrvali a mučednickou smrt s radostí přijali. Druhého dne si Valerián nechal předvést Sumprosina spolu s Olympiem, jeho ženou a synem. Vládce i jim nařídil, aby se vzdali své víry, jinak budou vystaveni ještě větším mukám a budou strašlivě trýzněni. Olympios však odpověděl, že se kaje za vše, co učinil, že věří v živého a pravého Boha a prosí Ho, aby mu odpustil všechny jeho hříchy. Tehdy Valerián nařídil, aby byli všichni ihned popraveni ohněm. Postavili tedy kůly, ke kterým přivázali křesťany se svázanýma rukama a zapálili pod nimi oheň. Tehdy Sumprosinius spolu s Olympiem, jeho ženou Exsuperií a synem Feodulem začali provolávat slávu Kristu za to, že si je vybral k tomu, aby mohli být Božími služebníky a mučedníky a odevzdali své duše do rukou Boha. V noci přišel Štěpán s kněžími a věřícími muži a se zpěvem vzali jejich těla a pohřbili je. Valerián a Gallienus se však stále snažili dopadnout Štěpána nebo jeho kněze, a i je podrobit strašlivým mukám a vydat na smrt. Nařídili proto, že kdokoli by věděl, kde se Štěpán a jeho kněží ukrývají a neoznámil by to, bude potrestán a zbaven majetku. Během pátrání objevili celkem dvacet kněží a bez výsledku je popravili stětím a jejich těla byla ponechána bez pohřbení. Tertullianus, ačkoli patřil k pohanům, byl věřící a těla popravených kněží uložil k ostatkům svatých Joviana a Basilia. Když to uslyšel Štěpán, poslal pro Tertulliana, vyprávěl mu o církvi Boží, o věčném životě, a nakonec ho pokřtil. Tertullianus se tak stal součástí skupiny pronásledovaných křesťanů, ale po dvou dnech jej zajal římský prefekt Eterius Marcus a dovedl ho před Valeriána. Když ho Valerián spatřil, řekl mu, že pokud donese jmění Olympiovo, zachrání si život. Ale blažený Tertullianus odpověděl: „Pokud žádáš jmění mého pána, můžeš žít jako on, který dobrovolně zemřel. V budoucím věku přijme život věčný. Ale pokud i ty uvěříš v Krista Boha a odvrhneš modly, budeš žít navěky.“ Valerián řekl: „Cožpak jmění tvého pána může dát věčný život?“ Blažený Tertullianus odpověděl: „Věčný život dává Kristus Bůh, který má moc nad životem i smrtí.“ Valerián rozhněván řekl: „To je bláznovství! Natáhněte ho a bijte ho holemi!“ Když ho nemilosrdně bili, on mlčel. Pak zvolal: „Chválím Tebe, Kriste, že mohu následovat svého pána, tvého služebníka Olympia, který mě v přijetí mučednické smrti předstihl.“ A když byl

uprostřed muk, přikázali mu rozžhaveným železem pálit boky. A bezbožní mučitelé na něj křičeli, že je to zrádce a zločinec a ať se vzdá svého jmění. Ale blažený Tertullianus se obrátil k Valeriánovi a odhodlaně mu řekl, ať koná, co vykonat chce a ať koná rychle. A dodal, že pokud se snad provinil, ať je potrestán, ale pokud má být trestán za věrnost Bohu, pak je rozhodnut, že chce přinést oběť Bohu příjemnou. Tehdy přikázal bezbožník Valerián prefektu města Sapríciovi, aby Tertullianem zatřásl o zem a tvrdě ho vyslýchali, dokud neprozradí majetek svého pána Olympia. A v případě, že by se i nadále bránil, má být podroben těm nejkřutějším mukům. Poté se Saprícus, prefekt, usadil na soudní stolicí na místě zvaném „U brány Mamertina“ a přikázal přivést Tertulliana. Zatímco byl veden na soudní dvůr, hlasatel volal, že Tertullianus, zločinec, bude souzen. Když ho přivedli před prefekta, Saprícus se ho zeptal na jméno. Na to Tertullianus odpověděl, že je hříšník a služebník Boží. Saprícus se ho zeptal, zda je služebník nebo svobodný muž. Tertullianus se podívoval nad jejich zatvrzelými srdci, která nejsou schopna rozumět slovům, jež říká a znovu zopakoval, že je a chce být služebníkem Božím. Saprícus Tertullianovi odpověděl, že pokud pochopí a splní rychle příkaz, jež mu dává, tedy pokud bude obětovat bohům a vzdá se majetku svého pána Olympia, zůstane naživu. Pokud však rozkaz nesplní, bude uvržen do muk a zahuben. Ale blažený Tertullianus řekl, že kdyby se tolik nestaral o přítomné věci, ale viděl věčný život, bál by se sdílet věčné odsouzení s bezbožníky. Tehdy prefekt Saprícus přikázal, aby mu kamenem rozdrtili ústa. Ale svatý Tertullianus, vzdávaje chválu Bohu, pravil prefektovi, že Saprícus mu sice rozdrtil ústa, ale on mu rozdrtil jeho bezbožnost skrze Krista, kterého hlásá. Saprícus rozlícen vyzval přítomné, aby tohoto blázna, který se zdráhá vydat Olympiův majetek, donutili obětovat bohům, jinak má jeho život být ukončen stětím. Ale na to svatý Tertullianus odpověděl, že se opírá o svého Boha Krista, v něhož věří, a s radostí touží odložit tento pomíjivý život, aby získal ten pravý a věčný, jenž nemá konce. Tehdy se prefekt rozhněval a přikázal, aby ho roztáhli na dřevě a surovými biči jej dlouho bili. Uprostřed těchto muk svatý Tertullianus zvolal k Bohu, v kterého doufal, aby ho posilnil, protože on je jeho útočiště a naděje. Vytrvale vyznával svou víru, aby byla jeho duše vysvobozena z temnot nevědomosti a tělesné slepoty a s důvěrou se svěřil Boží dobrotě, protože věřil, že je po křtu očištěn. Tehdy prefekt přikázal zapálit oheň. Ale blažený mučedník, posilněn Svatým Duchem, nepřestával srdcem i ústy prosit o pomoc Boha. Mezitím prefekt Saprícus poslal k Valeriánovi zprávu, že

Tertullianus vyznává své bláznovství a ani mučení ho nepřimělo ke změně, ani hrozby trestu ho neobrátily. Nechce obětovat bohům, ani vydat majetek svého pána Olympia. Na to Valerián, naplněn hněvem, přikázal, aby ho odsoudili k smrti a sťali. Sejmuli ho z dřeva a vedli na cestu zvanou Latina, dvě míle od města, kde ho sťali. Jeho tělo uchoval blažený Štěpán, biskup, spolu s duchovními a s modlitbami ho svěřili Bohu. Pohřbili ho na stejném místě v tajném hrobě. Druhý den poslal bezbožný Valerián mnoho vojáků, kteří zajali blaženého Štěpána, biskupa města Říma, spolu s mnoha duchovními, kněžími a jáhny. Když ho vedli, mnoho křesťanů ho se slzami doprovázelo z dálky. Když Štěpán přišel k místu soudu, bylo mu přikázáno, aby předstoupil sám před soudce. Bezbožný Valerián se ho zeptal, zda je on ten Štěpán, který se snaží zničit zákony, učí lidi, aby opustili službu bohům a aby se stali vyhnanci a chudáky. Tehdy mu Štěpán odpověděl, že učí a přesvědčuje, aby lidé opustili běsy, kterým se klaní, a obrátili se k živému a pravému Bohu, stvořiteli lidí i země. Aby pochopili, že Kristus, Syn Boží, je věčný spolu s Otcem a Svatým Duchem, a aby nezahynuli spolu s ďáblem v jeho věčné záhubě. Na to Valerián odpověděl, že ho ještě ten den vydá do záhuby, aby zastrašil ostatní, aby mohli žít bez nebezpečí a přikázal, aby ho vedli do chrámu Aréa a tam ho odsoudili k smrti. Pokud by se odmítl poklonit modle Aréa, měl být sťat. Blaženého Štěpána tedy vyvedli z města do chrámu, který se nazýval Appia. Tehdy Štěpán pozvedl své oči k nebi a modlil se k Bohu, který zbořil sloup Chananů v Babylóně, aby zničil i toto místo, kde se koná bezbožná služba, která svádí duše lidí do záhuby. V tom nastal velký hrom, bouře a blesky, takže velká část chrámu Aréa se zřítila. Když to spatřili vojáci, zachvátil je strach a rozutekli se. Zanechali blaženého Štěpána se všemi křesťany na místě, kde byla pohřbena Lukilla. Právě na tomto místě chtěl mnohým svým učedníkům dát poslední rady a posílit jejich víru. Přikázal jim, aby se nikdo nebál mučení od nepřátel, ani se nedal svést sliby, které by je měly odvrátit od pravé víry a připravených mučednických korun. Řekl jim, aby měli vždy na paměti slova Pána Ježíše Krista: „Nebojte se těch, kdo zabíjejí tělo, ale duši zabít nemohou. Spíše se bojte Toho, kdo může duši i tělo uvrhnout do pekla“. Těmito slovy a jinými napomenutími pastýř dobrý vyučoval své ovce, vykoupené jeho krví, a pak přinesl oběť Všemohoucímu Bohu. Když Valerián uslyšel, co se stalo – že chrám byl zničen a že se mnoho lidí obrátilo ke křesťanství spolu s blaženým biskupem Štěpánem – vyslal spoustu vojáků, aby ho zatkli. Ti ho našli, jak přináší svatou oběť Bohu. On se však nezalekl, ani se nelekl přítomných

vojáků u posvátného oltáře, a když dokončil tajnou bohoslužbu podle zvyklostí, byl sťat v tomto městě na místě zvaném Prtla. V tu chvíli nastal mezi křesťany veliký pláč, jejich pastýř byl ten den s mučednickou slávou poslán do nebeské církve. Jeho tělo bylo pohřbeno v kryptě na stejném místě, kde prolil svou krev, ve městě nazývaném Kalistovo pohřebiště, na cestě zvané Appijská. Tam odpočívá v pokoji. Na druhý den vojáci našli tělo jednoho služebníka, akolyty jménem Tarsicius. Byl totiž pohany přistižen, jak přenášel v rukou nejsvětější svátost, pohané ho chytli a snažili se zjistit, co nese, ale on si však pomyslel, že není důstojné vydat perly sviním a rozhodl se za žádných okolností neprozradit tajemství. Proto ho začali bít klacky a kamenovat tak dlouho, dokud neumřel. Ale když se pak snažili zjistit, co nesl, nemohli v jeho rukou ani na jeho prstech nic nalézt. Zlostní pohané, zmatení a zahanbení, opustili jeho mrtvé tělo a s hanbou utekli k Valeriánovi, aby mu všechno vylicili. Téhož dne křesťané sebrali tělo svatého mučedníka Tarsicia a pohřbili ho v již zmíněném Kalistově pohřebišti, které se nachází u Appijské cesty. A tak křesťanská církev vybrala na místo svatého a blaženého biskupa Štěpána blaženého Sixta, aby byl biskupem římského města. Stalo se to čtvrtého dne měsíce září, za vlády Valeriána potřetí a Galiena podruhé. A podle našeho zákona se vše završilo ve jménu našeho Spasitele Ježíše Krista, jemuž patří sláva, čest a klanění nyní i navěky věků. Amen.

3 Problematika kontinuity cyrilometodějské tradice v Čechách 10.–11. století

Doposud nevyřešenou a dle Davida Kalhouse jednou z nejkontroverznějších otázek, kterou řeší nejen historikové, filologové, ale třeba i archeologové, je, jaké je pokračování slovanské liturgie a písemnictví v Čechách 10.–11. století, tedy po zániku Velkomoravské říše⁷. Došlo spolu s vyhnáním Metodějových žáků k přerušení slovanského písemnictví a liturgie a ke znovuoobnovení v souvislosti se Sázavským klášterem? Nebo můžeme uvažovat o nepřetržité cyrilometodějské tradici?

3.1 Počátky sporu

K tomuto sporu se vyjadřoval už Josef Dobrovský, který nepřetržitou existenci slovanské liturgie a písemnictví popíral, či Gelasius Dobner, který naopak zastával tvrzení, že jak liturgie, tak i písemnictví trvalo nepřetržitě od dob bratří Konstantina a Metoděje. Této otázce se postupně začali věnovat další badatelé, kteří se většinou dělili na dvě skupiny – jedna se přikláněla k teorii Dobrovského, druhá se ztotožňovala s tvrzením Dobnera⁸. K Dobnerovi se v roce 1903 přihlásil například Josef Pekař, který se velice zasadil o uznání pravosti Kristiánovy legendy,⁹ za což ho kritizoval např. Josef Novotný, který Kristiánovu legendu vnímal jako falzum.¹⁰ Naopak Václav Chaloupecký se k Pekařově tvrzení přiklonil a rovněž prosazoval ideu, že mezi dílem Konstantina a Metoděje a přemyslovskými Čechami existuje přímá souvislost.¹¹ Mezi zastánce Dobrovského názoru se pak řadí např. Závíš Kalandra nebo Rudolf Urbánek, kteří kontinuitu staroslověnského písemnictví a liturgie rovněž zpochybňovali.¹²

⁷ KALHOUS, D.: *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*. 2010, s. 1.

⁸ HAUPTOVÁ, Z.: *Církevněslovanské písemnictví v přemyslovských Čechách*. In: *Jazyk a literatura v historické perspektivě*. Ústí nad Labem 1998, s. 5.

⁹ CHALOUPECKÝ, V.: *Svatováclavský sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého. II/2, Prameny X. století*. Praha 1939, s. 410.

¹⁰ URBÁNEK, R.: *Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmillských i václavských a její autor*. Díl první. Praha 1948, s. 394.

¹¹ CHALOUPECKÝ, V.: *Svatováclavský sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého. II/2, Prameny X. století*. Praha 1939, s. 401-402.

¹² KRÁLÍK, O.: *Nová fáze sporů o slovanskou kulturu v přemyslovských Čechách*. In: *Slavia* 37, 1968, s. 474.

3.2 Názory lingvistů a historiků 2. pol. 20. století

Zajímavým způsobem přispěl do této diskuse i Oldřich Králík. O svém přístupu k této problematice říká: „Sám se několik let snažím propracovat koncepci, která je v jistém smyslu kompromisní. Pochybuji o kontinuitě kulturní mezi Velkou Moravou a Čechami doby Václavovy, zato usiluji snést důkazy, že Sázava navazovala na domácí předchůdce; domnívám se totiž, že za biskupa Vojtěcha došlo k závažné renesanci slovanské myšlenky a vzdělanosti v Čechách.“¹³ Nicméně Králíkově teorii se nedostalo velkého pochopení, spíše byla kritizována, a to nejen ze strany filologů, ale i od historiků a dalších badatelů. Turek například o závěrech Králíka mluví jako o „libovolných úvahách“¹⁴.

Této otázce se věnoval i Vojtěch Tkadlčík, který se vymezil vůči názorům vědců, kteří tvrdili, že nemohla existovat od dob Velké Moravy až do dob Sázavského kláštera slovanská liturgie a písemnictví nepřetržitě, jelikož v Čechách chyběl nebo nebyl dostatečně rozšířen cyrilometodějský kult a když „chybí kult tvůrců slovanské liturgie, pak nemůže slovanská liturgie ani písemnictví v Čechách vůbec pokračovat.“¹⁵ S tímto argumentem Tkadlčík nesouhlasí, ale naopak říká, že Konstantin a Metoděj byli svatořečeni na Moravě zřejmě podle tradice církve řecké, jelikož mezi světce byli řazeni už před 11. stoletím. Nicméně dodává, že kanonizace soluňských bratrů nebyla platná celocírkevně, spíš lokálně, je tedy zřejmé, že cyrilometodějský kult se rozšířil všude tam, kam jejich žáci šířili slovanskou bohoslužbu.¹⁶

Z dalších badatelů, kteří do této problematiky přispěli svým názorem, jmenujme např. Zoe Hauptovou, která tvrdí: „Slovanská liturgie a písemnictví podle toho zřejmě přestaly existovat až po silném tlaku římské církve, která začala koncem 11. stol. uplatňovat tendenci po dogmatické a liturgické jednotě. Do té doby – jak se zdá – byla církevní praxe rozličná a celkem volná. V. Tkadlčík se domnívá, že slovanská liturgie v Čechách si zachovala smíšený ráz, jak tomu bylo patrně na Moravě v době cyrilometodějské: v mešní liturgii a v kalendáři převládal římský

¹³ KRÁLÍK, O.: *Nová fáze sporů o slovanskou kulturu v přemyslovských Čechách*. In: *Slavia* 37, 1968, s. 475.

¹⁴ TUREK, R.: *Čechy v raném středověku*. Praha 1982, s. 224.

¹⁵ HAUPTOVÁ, Z.: *Církevněslovanské písemnictví v přemyslovských Čechách*. In: *Jazyk a literatura v historické perspektivě*. Ústí nad Labem 1998, s. 16.

¹⁶ Tamtéž, s. 16.

ritus, v církevních hodinkách a v rituále byzantský. Teprve církevní politika konce 11. stol. učinila této praxi konec, a to byl také konec Sázavy. Podvrh zákazu slovanské liturgie, jak je uveden v Kosmově k založení pražského biskupství, je výrazem těchto snah.“¹⁷

Další badatelkou, která se přiklání k variantě, že tradice slovanského písemnictví i liturgie existovala nepřetržitě, je Květa Reichertová. Ačkoli připouští, že historických zpráv o této kontinuitě mnoho není, upozorňuje, že se můžeme opírat o poznatky archeologie, které mnohdy naznačují návaznost na kulturu Velké Moravy a stěžejním se pro ni stávají i filologické poznatky, které dokazují, že: „některé staroslověnské památky, dochované v pozdějších opisech (ruských, chorvátských a srbských) vznikaly v Čechách 10. století.“¹⁸

3.3 Názory lingvistů a historiků 21. století

Za zmínku stojí i historik David Kalhous, již výše zmíněný, který svým přístupem k této otázce dává jasně najevo, že dnes již není pravda, že by se historikové vymezovali proti filologům, protože se zabývá např. problematikou bohemismů v památkách nebo vzájemnými vztahy literárních textů z 10. a 11. století. Zároveň však upozorňuje, že u většiny děl není snadná jejich přesnější datace a z důvodu velice malého počtu památek postrádá smysl mluvit o něčem, jako je kontinuita slovanského písemnictví v 10. století.¹⁹

Filologickými argumenty podporuje teorii kontinuity slovanského písemnictví a liturgie i Miroslav Vepřek, který ve své studii píše následující: „Důvody, které z filologického pohledu ukazují staroslověnskou a církevněslovanskou kulturu v Čechách jako kontinuální tradici od velkomoravských počátků až do konce 11. století, můžeme podle našeho názoru hledat především ve třech okruzích:

1. v jazyce památek českého původu,
2. v podobě písma užívaného pro záznam csl. textů v tomto období v Čechách,

¹⁷ HAUPTOVÁ, Z.: *Církevněslovanské písemnictví v přemyslovských Čechách*. In: Jazyk a literatura v historické perspektivě. Ústí nad Labem 1998, s. 17.

¹⁸ REICHERTOVÁ, K.: *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách. Památky*. Praha: Odeon, 1988, s. 8.

¹⁹ KALHOUS, D.: *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*. 2010.

3. v různých specifikách literárních památek českého původu.²⁰

Vepřek dodává, že z filologického hlediska je existence slovanského písemnictví i liturgie zřejmá, což zároveň potvrzují i jazykové a textologické analýzy (více než dvaceti památek českého původu), které návaznost na cyrilometodějskou staroslověnštinu velkomoravského období jednoznačně potvrzují.²¹

²⁰ VEPŘEK, M.: Filologický pohled na problém kontinuity cyrilometodějské kulturní tradice v Čechách 10.-11. století. In: Konštantínove listy 3, 2010, s. 42

²¹ Taméž.

4 Otázka původu Legendy o sv. Štěpánu, papeži

Legenda o sv. Štěpánu, papeži, patří k těm textům, které nebyly ještě dostatečně prozkoumány a zároveň je nejasný jejich původ a dosud není k dispozici mnoho studií, které by se této legendě věnovaly v širším a podrobnějším kontextu. Tato skutečnost svědčí o omezené dostupnosti odborné literatury, která by se zaměřovala na její analýzu. Jedním z mála textů, který se této legendě podrobněji věnuje, je příspěvek M. Vepřky *The Legend of St. Stephen the Pope*, který je součástí knihy *Czech Church Slavonic in the Tenth and Eleventh Centuries*.

4.1 Charakteristika legendy

Jedná se o památku, kterou objevil Aleksej Ivanovič Sobolebskij v ruském církevněslovanském menologiu, přičemž nejstarší dochovaný rukopis je datován do 15. století a je uložen v Ruské státní knihovně. Existuje ale více dochovaných podob této legendy, např. menologion z konce 15. století, rovněž uložené v Ruské státní knihovně, které bylo součástí sbírky Josifo-Volokolamského kláštera, nebo církevněslovanské menologion uchované v rukopise č. 680 z fondu Trojicko-sergijevské lávry. Zajímavost těchto rukopisů, na kterou Sobolevskij upozornil, je, že mezi dochovanými verzemi se vyskytuje velice málo rozdílů.

Klíčovým problémem je otázka původu církevněslovanského překladu Štěpánovy legendy. Zatímco starší názor V. M. Undolského považuje za vzor pro církevněslovanský překlad řečtinu, A. I. Sobolevskij přichází s tvrzením, že byla legenda přeložena z latiny, což dokládá několika latinskými lexikálními výrazy, nicméně zároveň připouští, že jsou v textu obsaženy i prvky typické pro řečtinu. Sobolevského hypotézu o latinském původu Štěpánovy legendy podpořil například F. V. Mareš, který doplnil Sobolevského vydání rukopisu poznámkami k pasážím, u kterých se domnívá, že se může jednat o možné chyby v překladu, jejichž vysvětlení by odkazovalo na latinskou předlohu. F. V. Mareš si například všímá použití zájmena *sam* (sám), což je dle něj záměna latinského *ibidem* (tamže) za *idem* (tentýž). Jiným dokladem dle Mareše může být latinské *incendium* (oheň), které je chybně přeloženo jako *iudicium* (soud), za chybný označuje i překlad lexému *oratio*, který se v církevněslovanské verzi objevuje jako *molitva* (modlitba) nebo *ingredi*, což je v církevněslovanském textu vyloženo jako *načeti* (začít), třebaže v textu znamená „přiblížit se“. Dalším důkazem latinského originálu může být

i nepochopení slova *forma* (ve významu „tvar“), které v církevní slovanštině funguje jako vlastní jméno Froma.

A. I. Sobolevskij dále vyslovil domněnku, že by se tento text mohl řadit mezi památky českého původu, jelikož obsahuje některé jazykové prvky, které by bylo možné označit jako bohemismy. Tuto myšlenku dále rozvíjel Mareš, který ve svých poznámkách tyto doklady objevil, a to jak foneticko-grafického, tak i morfologického charakteru. Pro příklad uvádí formu zájmena *az* (já) v akuzativu jako *ma*, nebo slovesnou formu *končevae* (třetí osoba singuláru, *končati* – dokončit) s nulovou koncovkou, což jsou projevy české redakce církevní slovanštiny. Dalším příkladem, který Mareš uvádí, je tvar třetí osoby plurálu přítomného času indikativu *su* od slovesa *byti* (být), a podobně označuje instrumentálovou plurální koncovku - *imi* u ijo-kmenů ve slově *oběštevanimi* za rys české verze církevní slovanštiny.

Do opozice vůči teorii Mareše a Sobolevského se postavil F. Thomason, který ve své studii týkající se církevněslovanských legend zastává teorii, že Štěpánova legenda vychází z řečtiny. Thomason tvrdí, že řecká verze není originál, ale překlad z latiny a verze církevněslovanská pak opakuje ty chyby, které se vyskytly v řeckém překladu. Toto své tvrzení zároveň podložil čtyřmi různými příklady, jejichž přijetí ale vyžaduje podrobnější analýzu. Thomson se také kriticky vyjádřil k názorům, které legendu spojují s Břevnovským kláštelem a kláštelem Hradisko v Olomouci (zastánce této spojitosti je například F. Dvorník). Dle Thomsona se jedná o mylnou interpretaci, neboť klášter na Hradisku i oltář v Břevnově jsou sice zasvěceny sv. Štěpánu, nicméně Štěpánu prvomučedníkovi, světci z Nového zákona, nikoli papeži a mučedníkovi z třetího století.

Z výše uvedeného vyplývá, že otázka, zda vzorem pro církevněslovanský překlad legendy byl text latinský nebo řecký, zůstává nevyřešena. M. Vepřek proto říká, že jistým ukazatelem nám může být i zjištění oblastí, ve kterých byl kult svatého Štěpána rozšířenější. Pokud přistoupíme na skutečnost, že existuje možnost původu bulharského, což navrhoval Thomson, můžeme se opřít, mimo jiné, právě i o doložený kult sv. Štěpána v prostředí východní církve. Nicméně M. Vepřek se

spíše přiklání k variantě, která legendu zařazuje do sféry latinské církve, což nezahrnuje pouze západoslovanské, ale i jihozápadoslovanské prostředí.²²

²² VEPŘEK, M.: *Czech church Slavonic in the tenth and eleventh centuries*. Travaux linguistiques de Brno. Muenchen: Lincom, 2022. ISBN 978-3-96939-109-9., s. 82-84.

5 Konjunktivy ve větě vedlejší

V případě zkoumání přeložených památek je vhodné věnovat pozornost i některým morfologickým fenoménům, které nám mohou být nápomocné k poznání či odhalení překladatelského postupu. V této práci se budeme konkrétně věnovat překladu latinského konjunktivu ve větě vedlejší (záměrně věnujeme pozornost pouze konjunktivům ve větách vedlejších, jelikož konjunktivy ve větách hlavních bývají většinou překládány pomocí csl. indikativu a imperativu²³).

M. Vepřek ve své studii *Církevněslovanské památky českého původu s latinskou předlohou* píše: „K zajímavým komparacím však vede sledování překladu konjunktivu ve větě vedlejší (zejména účelové) nejčastěji uvozeného lat. spojkou *ut*. Tento jev zkoumal na materiálu (...) csl. překladových památek L. Matějka (1968²⁴; 1971²⁵) a dospěl ke zjištění, že jedním z typů překladu tvoří užití vedlejší věty se spojkou *да* a indikativem. (...).“²⁶

Na základě vlastní analýzy několika textů s latinskou předlohou Vepřek dále dodává, že v církevněslovanských překladech je konjunktiv ve vedlejší větě nejčastěji vyjádřen pomocí vedlejší věty a spojkou *да* a zjišťuje, že „co se týče překladu lat. konjunktivu přezentu, v csl. textech výrazně převažuje překlad za pomoci indikativu, zatímco při překladu konjunktivu imperfekta a plusquamperfekta nacházíme kromě indikativu také tendenci k využití csl. kondicionálu.“²⁷

V této práci budeme pracovat s latinskou předlohou csl. *Legends of St. Stephen*, papeži, kterou budeme porovnávat s církevněslovanskou verzí, kterou uvádí F. V. Mareš ve svém díle *An Anthology of Church Slavonic text of Western (Czech) Origin*.

²³ VEPŘEK, M.: *Církevněslovanské památky českého původu s latinskou předlohou*. Slavia, roč. 54, č. 1, 1985, s. 1–13. ISSN 0037-6736, s. 245.

²⁴ MATĚJKA, L.: *On Translating from Latin into Church Slavonic*. In: Kučera, H. (ed.), *American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists*, 1968, s. 247–274.

²⁵ MATĚJKA, L.: *K syntaxi církevněslovanských překladů z latiny*. Studia palaeoslovenica. Praha 1971, s. 227–236.

²⁶ VEPŘEK, M.: *Církevněslovanské památky českého původu s latinskou předlohou*. Slavia, roč. 54, č. 1, 1985, s. 1–13. ISSN 0037-6736, s. 246

²⁷ Tamtéž.

V následující části této kapitoly přejdeme k samotné analýze jednotlivých souvětí, přičemž nejprve v latinském znění legendy vyhledáme ta, která obsahují konjunktivní tvary, poté určíme gramatické kategorie těchto konjunktivních sloves. Následně v církevněslovanském překladu legendy dohledáme odpovídající souvětí, určíme jejich hlavní a vedlejší věty a rovněž určíme gramatické kategorie sloves, která významově odpovídají původním latinským konjunktivům.

Csl. text legendy o svatém Štěpánu je citován podle digitalizované verze, která vychází z edice F. V. Mareše.²⁸ Tato digitalizovaná verze byla pořízena v rámci projektu Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci IGA_FF_2022_038 „Bohemistika – od tradice k digitalizaci (od minulosti k současnosti)“. Při citacích jednotlivých úryvků uvádíme jejich lokaci podle Marešovy edice. Textové pasáže latinského znění legendy jsou citovány podle vydání v ediční řadě *Acta Sanctorum*²⁹.

²⁸ MAREŠ, F. V.: *An anthology of church Slavonic texts of Western (Czech) origin: with an outline of Czech-church Slavonic language and literature and with a selected bibliography*. Slavische Propyläen. Text in Neu- und Nachdrucken. München: W. Fink, 1979.

²⁹ *Acta Sanctorum 1867a: Acta Sanctorum. Augusti, tomus primus*. Paris – Rome: Victor Palmé, 1867.

- 1) lat. *Data autem fuerat lex, ut quicumque proderet Christianum occultum, facultates ejus acciperet, et honorem, cujus vellet, militiae peteret.* (Steph. 1., AS 139)

„Byl vydán zákon, že kdokoli prozradí skrytého křesťana, získal by jeho majetek a mohl by žádat o hodnost v jakékoli vojenské službě, kterou by si přál.“

csl. *ТАКО БО БЕЗАКОННЫХЪ СЗВѢТЪ · ДА ЯКОЖЕ АЩЕ КТО ПРЕДАСТЬ ХРѢСТІАНИНА, ТАЮЩАГО СЯ · ДОМЪ ЕГО ВСЕЪ ДА ВЪЗМЕТЪ И ЧЛѢСТЬ ЯКОЖЕ ИЗВОЛИТЪ · ИЛИ КНАЖЕНІЕ ДА ИСПРОСИЕ ОУЛАДЧИТЪ* (Fol. 7b, Mareš 192)

„Takový [byl] totiž nezákonný úrdek, že kdokoli by prozradil skrývajcího se křesťana, ať si vezme celý jeho dům [majetek] a hodnost jakou si přeje, nebo ať si vyprosí a získá knížecí hodnost.“

Hlavní věta v latinském textu je *Data autem fuerat lex* a obsahuje slovesný tvar ***data fuerat***, jehož gramatické kategorie jsou 3. os. singuláru indikativu plusquamperfekta.

Souvětí je dále tvořeno větou vedlejší *ut facultates ejus acciperet, militie peteret*, ve které se vyskytuje sloveso ***acciperet*** ve 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta. Jedná se o vedlejší větu účelovou uvozenou spojkou *ut*. Součástí této věty je i verbum ***peteret*** užito ve tvaru 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta. Jedná se o součást vedlejší věty účelové, ve které je konjunktiv imperfekta užit ze stejného důvodu jako v případě verba *acciperet* – tedy vyjadřuje děj, který se vztahuje k minulosti z pohledu děje hlavní věty.

V následující vedlejší větě *quicumque proderet Christianum occultum* se objevuje verbum ***proderet***, jehož gramatické kategorie jsou 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta. Ačkoli na začátku této vedlejší věty nestojí uvozovací spojka *ut*, konjunktiv je zde použit jako pokračování předchozí větné konstrukce s touto uvozovací spojkou a jeho funkce je vyjádřit následnost po hlavním čase v minulosti, nejedná se tedy o větu účelovou, jelikož funkcí konjunktivu v této větě není vyjádření účelu.

V další vedlejší větě souvětí, tentokrát předmětné větě *cujus vellet*, se nachází verbum ***vellet***. Gramatické kategorie tohoto slovesa jsou: 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta. I v tomto případě je konjunktiv užit v závislosti na

předchozí vedlejší větě uvozené spojkou *ut*, proto se v této vedlejší větě znovu neopakuje.

Specifičnost hlavní věty v církevněslovanském překladu *ТАКО БО БЕЗАКОННЫХЪ СЪВѢТЪ* spočívá ve skutečnosti, že zde není explicitně vyjádřeno verbum. Jedná se o jmennou větu, ve které je ale vypuštěna spona „být“, což není ve staroslověně ojedinelý jev. Nicméně v překladu jsme sloveso „být“ doplnili, a to sice ve tvaru 3. os. singuláru indikativu préterita.

V první vedlejší větě církevněslovanského překladu *ДА ІАКОЖЕ АЦЕ КТО ПРЕДАТЬ ХРІСТИАНІНА, ТАЮЦІАГО СЯ* se objevuje verbum *ПРЕДАТЬ*, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přítomného, přičemž je toto verbum uvozeno spojkou *ДА*, jejíž užití je v církevní slovanštině pro překlad konjunktivů běžné. V tomto případě by zněl stejně i aorist indikativu, ale vzhledem k ostatním případům, ve kterých je evidentní, že se jedná právě o přítomné, se i v tomto případě přikláníme k variantě, že se jedná o přítomné.

Druhá vedlejší věta tohoto souvětí *ДОМЪ ЕГО ВСЕЪ ДА ВЪЗМЕТЪ* obsahuje verbum *ДА ВЪЗМЕТЪ*, které se zde vyskytuje ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přítomného. I v tomto případě je verbum uvozeno spojkou *ДА*.

V následující vedlejší větě *И ЧЫСТЬ ІАКОЖЕ ИЗВОЛИТЬ* je pak použito verbum *ИЗВОЛИТЬ*, ve 3. os. singuláru indikativu přítomného.

Poslední vedlejší věta tohoto souvětí *ИЛИ КНАЖЕНІЕ ДА ИСПРОСИЕ ОУЛЪИТЬ* užívá verbum *ОУЛЪИТЬ*, přičemž i toto je užito ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přítomného.

Veškeré latinské konjunktivy tohoto souvětí jsou ve větách použity ve stejném tvaru, tedy ve 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta, nicméně jejich překlad do církevní slovanštiny se různí:

lat. *proderet*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *ПРЕДАТЬ*:** indikativ přítomného

lat. *aceiperet*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *ВЪЗМЕТЪ*:** indikativ přítomného

lat. *vellet*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *ИЗВОЛИТЬ*:** indikativ přítomného

lat. *peteret*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *αλδγντз*:** indikativ prézentu

- 2) lat. [...] *Fratres et commilitones mei, audistis praecepta diaboli saeva, vulgari, ut si quis Christianus detentus fuerit a pagano, omnes facultates eius accipiat*. (Steph. 1., AS 139)

„Bratři a spolubojovníci moji, slyšeli jste kruté příkazy d'ábla, rozšířené mezi lidmi, totiž že pokud bude nějaký křesťan zajat pohanem, veškerý jeho majetek má být odebrán.“

csl. *братіе и състрададаци мои · божіи храбрїи, слышасте ли неприазнено повелѣніе и заповѣданїе · ꙗко аще кто христїанинъ прееанъ бѣдет · въ етера поганина · и сѣи все имѣніе его прїимет* · (Fol. 7b, Mareš 192)

„Bratři a spolutrpitele moji, boží hrdinové, slyšíte-li nepřátelské přikázání a nařízení? Neboť pokud bude nějaký křesťan přelstěn pohanem, vše jeho dědictví přijme.“

Toto souvětí je tvořeno větou hlavní *Fratres et commilitones mei, audistis praecepta diaboli saeva, vulgari*, ve které se vyskytuje verbum **audistis**, jehož gramatické kategorie jsou 2. os. plurálu indikativu perfekta.

Vedlejší věta *ut si quis Christianus detentus fuerit a pagano* pak obsahuje verbum **detentus fuerit** ve 3. os. singuláru konjunktivu perfekta. Tento slovesný tvar je zde užit ve vedlejší větě, která vyjadřuje podmínku nebo časovou souvislost.

A ve druhé vedlejší větě *omnes facultates eius accipiat* se vyskytuje verbum **accipiat**, jehož užití má vyjadřovat výsledek či důsledek. Gramatické kategorie tohoto verba jsou 3. os. konjunktivu přítentu.

V církevněslovanském překladu tohoto souvětí se rovněž nachází věta hlavní *братіе и състрададаци мои · божіи храбрїи, слышасте ли неприазнено повелѣніе и заповѣданїе*, která obsahuje verbum **слышасте**, jedná se o slovesný tvar ve 2. osobě plurálu indikativu přítentu.

První vedlejší věta *ꙗко аще кто христїанинъ прееанъ бѣдет · въ етера поганина · и сѣи все имѣніе его прїимет*, obsahuje verbum **прееанъ бѣдет**, které je zde užito ve 3. os. singuláru indikativu přítentu a jedná se o vedlejší větu podmínkovou, ve které je podmínka vyjádřena užitím *ꙗко аще*.

V případě druhé vedlejší věty и сѣи все имѣніе его прїимет překladatel použil verbum **прїимет**, a to je ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přítentu.

Na základě naší analýzy jsme dospěli k závěru, že oba latinské konjunktivy tohoto souvětí, ačkoli se liší ve slovesném čase, jsou přeloženy do církevní slovanštiny ve stejném slovesném tvaru:

lat. *detentus fuerit*: konjunktiv perfekta vs. **csl. «прѣднѣ» вѣдет**: indikativ přítentu

lat. *accipiat*: konjunktiv přítentu vs. **csl. прїимет**: indikativ přítentu

- 3) lat. *Vos itaque, fratres, respuite facultates terrenas, ut regnum caeleste percipiatís.* (Steph. 1., AS 139)

„Vy tedy, bratři, odsuňte světské majetky, abyste získali nebeské království.“

csl. *ВЫ ОУБО БРАТІА МОИ ІСТАВИТЕ ЗЕМНОЕ ЖИТІЕ · ДА НЕБЕСЬСЬНОЕ БОГАТСТВО НАСЛѢДИТЕ* (Fol. 7a, Mareš 192)

„Vy, bratři moji, opusťte pozemský život, ať zdědíte nebeské bohatství.“

V tomto souvětí je v hlavní větě „*Vos itaque, fratres, respuite facultates terrenas*“ užitо verbum **respuite**. Z hlediska gramatických kategorií se jedná о slovesný tvar ve 2. os. plurálu imperativu.

Ve vedlejší větě účelové „*ut regnum caeleste percipiatís*“ pak vidíme verbum **percipere**, uvozeno spojkou *ut*, přičemž gramatické kategorie tohoto slovesa jsou 2. os. plurálu konjunktivu přítentu.

V případě církevněslovanského souvětí je ve větě hlavní „*ВЫ ОУБО БРАТІА МОИ ІСТАВИТЕ ЗЕМНОЕ ЖИТІЕ*“ použito verbum **ІСТАВИТЕ**. Toto verbum je užitо ve tvaru 2. os. plurálu indikativu futura.

Ve vedlejší větě „*ДА НЕБЕСЬСЬНОЕ БОГАТСТВО НАСЛѢДИТЕ*“ je latinský konjunktiv „*ut percipiatís*“ do církevněslovanského překladu přeložen pomocí verba **НАСЛѢДИТЕ**, které je uvozeno spojkou *да*. Z hlediska gramatických kategorií lze konstatovat, že se jedná о 2. os. plurálu indikativu futura.

V tomto souvětí se vyskytuje pouze jeden latinský konjunktiv:

lat. percipere: konjunktiv přítentu vs. **csl. НАСЛѢДИТЕ:** indikativ přítentu

- 4) lat. *Cumque haec utrique locuti fuissent, omnes clerici prostraverunt se ad pedes beati Stephani, dicentes, ut quoscumque infantes paganos quisquis eorum in sua domo haberet, vel in proximorum suorum, adducerentur ad beatum Stephanum, et baptizarentur.* (Steph. 2., AS 139)

„A když toto oba řekli, všichni duchovní padli k nohám blahoslaveného Štěpána a říkali, aby všechna pohanská nemluvňata, která by kdokoli z nich měl ve svém domě nebo ve svých blízkých, byla přivedena k blahoslavenému Štěpánovi a pokřtěna.“

csl. и ꙗко сѣи ѡба межѹ собою глаголаша · и весь клиросъ блаженномѹ стефанѹ · рече · ꙗко елико младенецъ еллинскъъ каждо въ своем домѹ имать · или на селехъ ихъ сѣтъ поганїи · да приведѣтъ ꙗ къ блаженномѹ стефанѹ архиепископѹ · римскаго прѣстѣола · да ихъ кръстити (Fol. 7b–8a, Mareš 193)

„A když tito dva mezi sebou mluvili, celý klérus řekl blaženému Štěpánovi: Kolik pohanských dětí má každý ve svém domě, nebo kolik jich je v jejich vesnicích pohanských, ať je přivedou k blaženému Štěpánovi, arcibiskupovi římského stolce, aby je pokřtil.“

V latinském textu v hlavní větě tohoto souvětí: *omnes clerici prostraverunt se ad pedes beati Stephani* se vyskytuje verbum **prostraverunt**, které je užito ve tvaru 3. os. plurálu indikativu perfekta pasiva.

Ve druhé vedlejší větě tohoto souvětí, tedy ve větě „*ut quoscumque infantes paganos quisquis eorum in sua domo haberet*“ se pak vyskytuje verbum **haberet**, které je použito ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu imperfekta. I tento příklad dokazuje uvozování konjunktivu spojkou *ut*. Jedná se tedy o konjunktiv ve vedlejší podmínkové větě.

Ve třetí vedlejší větě toho souvětí „*adducerentur ad beatum Stephanum*“ se dále vyskytuje verbum **adducerentur**, jehož gramatické kategorie jsou: 3. os. plurálu a rovněž se jedná o konjunktiv, i tentokrát o konjunktiv imperfekta pasiva. V tomto případě tento konjunktiv vyjadřuje podmínku nebo účel, tedy, že něco musí nastat, aby mohlo něco jiného následovat.

Poslední konjunktiv, který se v tomto souvětí objevuje, je verba **baptizarentur**. Gramatické kategorie tohoto verba jsou shodné s kategoriemi verb předchozích, jedná se tedy o 3. os. singuláru, a i zde je užit tvar konjunktiv imperfekta pasiva. Hlavní funkcí tohoto konjunktivu je, že má vyjadřovat cíl nebo účel, tedy „aby byly děti pokřtěny.“

V případě církevněslovanského textu je ve větě hlavní *и весь клиросъ блаженномъ Стефанъ · рече* užitо verbum *рече*, ve 3. os. singuláru indikativu aoristu.

Následující vedlejší věta *яко елико младенецъ еллинскъъ каждый въ своемъ домѣ имать · или на селѣхъ ихъ сѣтъ поганіи* obsahuje verbum *имать*, jehož gramatické kategorie jsou 3. os. singuláru indikativu přítomného času.

Ve druhé církevněslovanské větě vedlejší *да приведѣтъ ѿ къ блаженномъ Стефанъ архиепископъ* se vyskytuje verbum *приведѣтъ* ve tvaru 3. os. plurálu indikativu přítomného času, přičemž opět vidíme užití uvozovací spojky *да*, která bývá v souvislosti s překladem konjunktivů do církevněslovanských textech užívána.

I poslední latinský konjunktiv **baptizarentur** je do církevněslovanského překladu přeložen jako indikativ. Jedná se o větu *да ихъ кръстити*, ve které je verbum *кръстити* ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přítomného času. V tomto případě překladatel převedl původní latinská pasiva do tvarů aktivních.

Toto latinské souvětí obsahuje tři konjunktivy se shodnými gramatickými kategoriemi, nicméně jejich církevněslovanský překlad zcela totožný není:

lat. haberet: konjunktiv imperfekta vs. **csl. имать:** indikativ přítomného času

lat. adducerentur: konjunktiv imperfekta (pasiva) vs. **csl. приведѣтъ:** indikativ přítomného času

lat. baptizarentur: konjunktiv imperfekta vs. **csl. кръстити:** indikativ přítomného času

- 5) lat. *Jussit itaque beatus Stephanus, ut altera die in crypta Nepotiana omnes congregarentur*: [...]. (Steph. 2., AS 139)

„Blahoslavený Štěpán tedy přikázal, aby následujícího dne byli všichni shromážděni v Nepotianově kryptě.“

csl. *повелѣ же самъ блаженънынъ стефанъ · да въ Ѹтрѣи дѣнь в потаници рекомѣмъ непотнанѣ · вси съберѹтъ сѧ* (Fol. 8a, Mareš 193)

„Sám blažený Štěpán přikázal, aby se následující den v úkrytu zvaném Nepotian všichni shromáždili.“

Toto souvětí tvoří věta hlavní: *Jussit itaque beatus Stephanus*, která obsahuje verbum **jussit**, které je použité ve tvaru 3. os. singuláru indikativu perfekta.

Ve vedlejší větě *ut altera die in crypta Nepotiana e omnes congregarentur* se objevuje verbum **congregarentur**, které je ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu imperfekta pasiva.

Církevněslovanský překlad rovněž tvoří dvě věty. Věta hlavní *повелѣ же самъ блаженънынъ стефанъ* obsahuje verbum *повелѣ* ve tvaru 3. os. singuláru indikativu aoristu.

Ve vedlejší větě *да въ Ѹтрѣи дѣнь в потаници рекомѣмъ непотнанѣ · вси съберѹтъ сѧ* se vyskytuje verbum **съберѹтъ сѧ**, které je použito ve tvaru 3. os. plurálu indikativu přítomného a opět je uvozeno spojkou *да*.

I v tomto souvětí je užit pouze jeden latinský konjunktiv:

lat. congregarentur: konjunktiv imperfekta vs. **csl. съберѹтъ сѧ**: indikativ přítomného

- 6) lat. *Tunc coeperunt multi ex paganis concurrere, ut audirent verbum ejus, et baptizabantur ab eo.* (Steph. 2., AS 139)

„Tehdy začali mnozí z pohanů přicházet, aby slyšeli jeho slovo, a byli od něj křtěni.“

csl. *ТОГДА ЖЕ НАУАША МНОЗИ ПРИХОДИТИ К НЕМЪ УТ ЕЛЛИНЪ · И ПРИТЪКАТИ ПОСЛАШАТИ СЛОВЕСЕ ЕГО · ИЖЕ КРЪЩААХЪ СЯ УТ НЕГО ·* (Fol. 8a, Mareš 193)

„Tehdy začali mnozí pohané přicházet k němu a přibíhali, poslouchali jeho slovo a byli od něho křtěni.“

Věta hlavní v latinském souvětí zní: *Tunc coeperunt multi ex paganis concurrere* a vyskytuje se v ní verbum *coeperunt concurrere*. Jedná se o slovesný tvar, který je složen ze slovesa **coeperunt** ve tvaru 3. os. plurálu indikativu perfekta, a dále z infinitivu *concurrere*.

Ve vedlejší větě *ut audirent verbum ejus* se objevuje verbum **audirent**, jehož gramatické kategorie jsou 3. os. plurálu konjunktivu imperfekta. Jedná se o větu vedlejší účelovou, ve které je konjunktiv opět uvozený spojkou *ut*.

Ve větě hlavní v církevněslovanském textu *ТОГДА ЖЕ НАУАША МНОЗИ ПРИХОДИТИ К НЕМЪ УТ ЕЛЛИНЪ* se rovněž objevuje slovesný tvar *НАУАША ПРИХОДИТИ*, přičemž se v případě verba *НАУАША* jedná o tvar ve 3. os. plurálu indikativu aoristu a verbum *ПРИХОДИТИ* je ve tvaru infinitivu.

V případě latinského textu následuje po větě hlavní vedlejší věta účelová, ve které se objevuje konjunktiv *ut audirent*, nicméně text církevněslovanský je uspořádán jinak. Část, která v latinském textu tvoří větu vedlejší je v církevněslovanské verzi přeložena infinitivní vazbou ve slučovacím poměru k předchozímu infinitivu hlavní věty. Latinský konjunktiv byl do církevněslovanského textu přeložen pomocí infinitivního tvaru (*ПОСЛАШАТИ*).

Toto souvětí opět obsahuje pouze jeden latinský konjunktiv:

lat. audirent: konjunktiv imperfekta vs. **csl. ПОСЛАШАТИ:** infinitiv

- 7) lat. [...] *Obsecro, domine mi Papa, baptiza me ac filiam meam, ut et illa illuminetur, et nostras animas eruas de tenebris sempiternis: quia nunc usque semper in afflictionibus pro caecitate meae filiae fui.* (Steph. 3., AS 139)

„Prosím, pane můj, papeži, pokřti mou dceru, aby i ona byla osvícena, a vysvobod’ naše duše z věčné temnoty: protože až dosud jsem byla stále v soužení kvůli slepotě mé dcery.“

csl. *молю ти сѧ господи мои папо, крѣсти ма и мою дщерь · да просвѣтитъ сѧ · ꙗко да доушѣ нашѣ избавиши отъ вѣчныа тмы* (Fol. 8b, Mareš 193)

„Prosím tě, můj pane papeži, pokřti mě a mou dceru, aby byla osvícena, abys naši duši vysvobodil z věčné tmy.“

Hlavní věta latinského souvětí *Obsecro, domine mi Papa, baptiza mea e filiam meam* obsahuje verbum **baptiza** a je ve 2. os. singuláru imperativu.

V následující vedlejší větě *ut et illa illuminetur* je pak verbum **illuminetur**, které je ve tvaru 3. os. singuláru konjunktivu přítentu pasiva. Jedná se o vedlejší větu účelovou, přičemž je uvozena spojkou *ut*.

Ve druhé vedlejší větě *et nostras animas eruas de tenebris sempiternis* se objevuje verbum **eruas**, a sice ve 2. os. singuláru konjunktivu přítentu. Opět se jedná o vedlejší větu účelovou, ve které není použita uvozovací spojka *ut*, jelikož se jedná o větu závislou na celé větné konstrukci – viz věta 1).

V církevněslovanském překladu je v hlavní větě *молю ти сѧ господи мои папо, крѣсти ма и мою дщерь* verbum *крѣсти*, jehož gramatické kategorie jsou 2. os. singuláru imperativu.

V případě první věty vedlejší, tedy *да просвѣтитъ сѧ*, je verbum *просвѣтитъ сѧ* uvedeno ve tvaru 3. os. singuláru indikativ aoristu. Přičemž si opět můžeme všimnout uvozovací spojky *да*, která se užívá právě v konjunktivních větách.

Podobná situace je i v následující vedlejší větě *ꙗко да доушѣ нашѣ избавиши отъ вѣчныа тмы*, ve které je verbum *избавиши* tentokrát ve tvaru 2. os. singuláru indikativ přítentu.

Jedná se tedy opět o souvětí, ve kterém vidíme přeložení latinských konjunktivů do církevní slovanštiny rovněž pomocí konjunktivů.

V tomto souvětí se objevují hned dva latinské konjunktivy shodných gramatických kategorií, přičemž gramatická shoda se tentokrát týká i církevněslovanského překladu těchto konjunktivů:

lat. *illuminetur*: konjunktiv přítentu (pasiva) vs. **csl. *просвѣтити ся*:** indikativ přítentu

lat. *eruas*: konjunktiv přítentu vs. **csl. *избавиши*:** indikativ přítentu

- 8) lat. *Et exinde multi coeperunt, divina gratia procurante, occurrere beato Stephano ex gentilibus honesti viri, ut baptizarentur ab eo.* (Steph. 4., AS 139)

„A od té doby začali, z božské milosti, přicházet k blaženému Štěpánovi z pohanů čestní muži, aby byli pokřtěni od něho.“

csl. *ТОГДА НАУАША МНОСИ НА ПОГЪ БЛАЖЕНЬНАГО СТЕФАНА ЕПИСКОПА ПОМЪТАТИ СѦ · И МОЛИТИ СѦ ЕМЪ СЪ СЛЕЗАМИ · ДА СѦ БЫША КРЪСТИЛИ ИТ НЕГО* (Fol. 9a, Mareš 194)

„Tehdy začali mnozí padat k nohám blaženého Štěpána biskupa a prosit ho se slzami, aby byli pokřtěni od něho.“

V latinském textu je užito v hlavní větě *Et exinde multi coeperunt, divina gratia procurante, occurrere beato Stephano ex gentilibus honesti viri* verbum **coeperunt**, jehož gramatické kategorie jsou 3. os. plurálu indikativu perfekta.

Věta vedlejší *ut baptizarentur ab eo* pak obsahuje verbum **baptizarentur**, které je uvozeno spojkou *ut* a je ve 3. os. plurálu konjunktivu imperfekta pasiva.

V překladu církevněslovanském je v hlavní větě *ТОГДА НАУАША МНОСИ НА ПОГЪ БЛАЖЕНЬНАГО СТЕФАНА ЕПИСКОПА ПОМЪТАТИ СѦ · И МОЛИТИ СѦ ЕМЪ СЪ СЛЕЗАМИ* verbum **НАУАША** ve 3. os. plurálu indikativu aoristu.

Věta vedlejší *ДА СѦ БЫША КРЪСТИЛИ ИТ НЕГО* pak obsahuje verbum **БЫША КРЪСТИЛИ**, které je zde použito ve tvaru 3. os. plurálu indikativ kondicionál. Zajímavá je v tomto případě skutečnost, že latinský konjunktiv *baptizarentur*, který byl ve 4. souvětí přeložen jako indikativ, je v tomto případě přeložen jako kondicionál.

Překlad latinského konjunktivu do církevní slovanštiny v tomto souvětí proběhl následovně:

lat. baptizarentur: konjunktiv imperfekta (pasiva) vs. **csl. СѦ БЫША КРЪСТИЛИ:** kondicionál

- 9) lat. *Inito quoque consilio, hoc decreverunt, ut, ubicumque inventus fuisset Nemesius, sine audientia puniretur.* (Steph. 5., AS 139)

„Po poradě také rozhodli toto, aby kdekoli by byl Nemesius nalezen, byl bez slyšení potrestán.“

csl. *и заповѣдасте се ꙗко ндѣже аще вбращеть сѧ, менесѧ дѣаконъ ꙗко взпрошенїа да прїимет мѡукы* (Fol. 9a, Mareš 194)

„A přikázali toto, že kdekoli by byl nalezen diakon Nemesius, bez výslechu ať přijme muka.“

Hlavní věta latinského textu *Inito quoque consilio, hoc decreverunt* obsahuje verbum ***decreverunt***, a to ve tvaru 3. os. plurálu indikativu perfekta.

Souvětí je dále tvořeno dvěma větami vedlejšími, a sice větou, *ut, ubicumque inventus fuisset Nemesius*, ve které se objevuje verbum ***inventus fuisset*** ve 3. os. singuláru konjunktivu plusquamperfekta. Jedná se opět o konjunktiv uvozený spojkou *ut*.

Ve druhé vedlejší větě tohoto souvětí *sine audientia puniretur* je pak verbum ***puniretur*** ve tvaru 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta.

V církevněslovanském překladu je pak v hlavní větě *и заповѣдасте се* verbum ***заповѣдасте*** ve tvaru 3. os. plurálu indikativu aoristu.

V první vedlejší větě tohoto souvětí *ꙗко ндѣже аще вбращеть сѧ*, *менесѧ дѣаконъ* je verbum ***вбращеть сѧ*** užito ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přezentu. V této větě je latinský konjunktiv přeložen pomocí konstrukce *ꙗко аще* + indikativ, která plní podobnou funkci.

Ve druhé vedlejší větě tohoto souvětí *везъ взпрошенїа да прїимет мѡукы*, se vyskytuje verbum ***прїимет***, které je použito ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přezentu.

Pasivní tvar *puniretur* je nahrazen v překladu tvarem *да прїимет мѡукы*.

Toto námi excerpované souvětí tedy dokazuje, že latinské konjunktivy byly překládány do církevní slovanštiny tím, že překladatel také použil větné konstrukce, v tomto případě *аще* + indikativ, které ve větě plní stejnou funkci, jako konjunktivy.

lat. *inventus fuisset*: konjunktiv plusquamperfekta vs. **csl. *вбращаетъ сѧ*:**
indikativ prézentu

lat. *puniretur*: konjunktiv prézentu (pasiva) vs. **csl. *прїиметъ*:** indikativ
présentu

10) lat. *Nemesius autem Christi gratia roboratus, circuibat cryptas et concilia Martyrum, ut, ubicumque reperisset Christianum egentem, prout poterat et habebat, de suis facultatibus ministraret.* (Steph. 5., AS 139)

„Nemesius však, posílen Kristovou milostí, obcházel krypty a shromaždiště mučedníků, aby, kdekoli by našel potřebného křesťana, podle toho, jak mohl a měl, poskytl mu ze svého majetku.“

csl. *менесїа же христовою блгтїю ѡтверже са · посѣщаше таилиць · и сонниць мѣщеникъ · да аще гдѣ вбращет христїанина ница · да подасть емѡ ѡт своего имѣнїа* (Fol. 9a, Mareš 195)

„Nemesius pak, posílen Kristovou milostí, navštěvoval úkryty a shromaždiště mučedníků, aby kdyby kde našel chudého křesťana, poskytl mu ze svého majetku.“

Hlavní věta latinského souvětí je *Nemesius autem Christi gratia roboratus, circuibat cryptas et concilia Martyrum* a obsahuje verbum **circuibat** ve 3. os. singuláru indikativu imperfekta.

V následující vedlejší větě *ut, ubicumque reperisset Christianum egentem* se vyskytuje verbum **reperisset**, které je v této větě užito ve tvaru 3. os. singuláru konjunktivu plusquamperfekta.

Důležitá pro naši analýzu je pak vedlejší věta *de suis facultatibus ministraret*, ve které se vyskytuje verbum **ministraret**, a to ve 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta.

Církevněslovanský překlad obsahuje rovněž větu hlavní *менесїа же христовою блгтїю ѡтверже са · посѣщаше таилиць · и сонниць мѣщеникъ*, ve které je obsaženo verbum *посѣщаше*, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu imperfekta.

V případě první věty vedlejší *да аще гдѣ вбращет христїанина ница* se setkáváme s verbem *вбращет*, které je použito ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přítomného, přičemž je v této větě opět použita spojka *да*.

Naopak ve druhé vedlejší větě tohoto souvětí *да подасть емѡ ѡт своего имѣнїа* už vidíme překlad latinského konjunktivu do konjunktivu církevněslovanského, a to

v případě verba *подалъ*, které je ve větě užito ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přítomného času.

V tomto souvětí se objevují dva latinské konjunktivy, u kterých je užit odlišný slovesný čas, přičemž tento rozdíl se netýká církevněslovanského překladu těchto konjunktivů:

lat. *reperisset*: konjunktiv plusquamperfekta vs. **csl. *вспрашует*:** indikativ přítomného času

lat. *ministraret*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *подалъ*:** indikativ přítomného času

- 11) lat. [...] *Domine Deus, creator coeli et terrae, dissipa consilia artis diabolicae in nomine Domini nostri Jesu Christi, Filii tui, quem misisti in hunc mundum: contere satanam, ut resipiscant hi infelices de laqueis ejus, et derelinquant manufacta idola, et te, Deum, creatorem, Patrem omnipotentem, et Jesum Christum, Filium tuum agnoscant.* (Steph. 5., AS 139)

„Pane Bože, Stvořiteli nebe a země, zmař úklady ďábelského umění ve jménu našeho Pána Ježíše Krista, tvého Syna, kterého jsi poslal na tento svět. Znič satana, aby se tito ubozí probrali z jeho osidel, opustili svá rukama vytvořená modlářství a poznali tebe, Boha Stvořitele, všemohoucího Otce, i Ježíše Krista, tvého Syna.“

csl. *господи божє небесѣси и земля создателю · разрѣши сзвѣты непрїазнены · и телесъ льсти именемъ господѣ ꙗкоу христѣ сѣи на твоего · егоже посла в весь миръ · сзкрѣши пакы непрїазнь ꙗко да избавать сѣа сїи мира ченїи ѿ сѣтї его · и вставляше рѣкотвореннаѣ непрїазнена телеса · тебе вса҃уескимъ снжитела и бога вѣтъца вседръжитела · и сѣи на твоего едиnorodнаго господѣ нашего ꙗкоу христѣ · да разжмѣють* (Fol. 9b, Mareš 195)

„Pane Bože, Stvořiteli nebe a země, znič úklady nepřátel a klamy těla ve jménu Pána Ježíše Krista, tvého Syna, kterého jsi poslal do celého světa. Zlom opět nepřátelství, aby byli tito zaslepení vysvobozeni z jeho osidel a aby, opustivše rukama vytvořená nepřátelská těla, poznali tebe, vševládného Stvořitele a Boha Otce všemohoucího, i tvého jednorozného Syna, našeho Pána Ježíše Krista, ať pochopí!“

Toto latinské souvětí obsahuje větu hlavní *contere satanam*, ve které se vyskytuje verbum **contere**, a to ve 2. os. singuláru imperativu.

V následující vedlejší větě *ut resipiscant hi infelices de laqueis ejus* je užito verbum **resipiscant**, a to ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu přítentu, přičemž je opět uvozeno spojkou *ut*.

Následuje vedlejší věta *et derelinquant manufacta idola*, ve které je verbum **derelinquant** rovněž ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu přítentu.

Za zmínku stojí skutečnost, že třebaže jsou v souvětí tři konjunktivy, uvozovací spojka *ut*, typická pro konjunktivy v latině, je v souvětí pouze jedna. Důvodem je více vedlejších vět stejného typu (v tomto případě účelových), které jsou souřadné a spojené spojkou *et* – uvozovací spojka *ut* se v tomto případě může vynechat po první větě, ale platí pro všechny následující konjunktivy.

V následující vedlejší větě *ТАКО ДА ИЗБАВАТЬ СЯ СИН УМРАЧЕНІИМЪ ОТЪ СЪТІЕГО* je užito verbum *ИЗБАВАТЬ СЯ* ve tvaru 3. os. plurálu indikativu přítomného času.

V případě poslední vedlejší věty tohoto souvětí *да размышлять* je verbum *размышлять* ve tvaru 3. os. plurálu indikativu přítomného času a je uvozeno spojkou *да*.

lat. *derelinquant*: konjunktiv préténtu vs. **csl. *вставаыше*:** participium s-ové

43

12) lat. *Tamen quod tibi utilius est, nos te adhuc hortamur, ut, cognita veritate, non deseras deos, quos semper ab ipsis cunabulis adorasti et coluisti.* (Steph. 6., AS 140)

„Avšak přesto tě napomínáme k tomu, co je pro tebe prospěšnější, abys – když poznáš pravdu – neopouštěl bohy, které jsi vždy od samotné kolébky uctíval a ctil.“

csl. *ѡ[Г]ДА ѸБО МЫ НЕ РАЗУМѢЕМ ЧТО ЕСѢТЪ ПОЛЕЗНѢЕ ЧТО ЖЕ ТАЧЕЕ · ѡТЪ ЕЖЕ ТИ ЕСѢТЪ ЛѢЧЕЕ · МЫ КЪ ТОМУ ТА ВѢДИМ · ЯКО ИСТИННѢ ПОВИНОУА СѦ НЕ ВСТАВИ БОГОВЪ · ИМЖЕ БЫНѢ ѡТЪ ПЕЛЕНЪ КЛАНАШЕ СѦ · И СЛѢЖАШЕ* (Fol. 10a, Mareš 196)

„Když my nevíme, co je prospěšnější a co je důležitější než to, co je tobě lepší, my tě k tomu vedeme, abys věrně poslouchal, neopouštěl bohy, jimž jsi se neustále od plenek klaněl a sloužil.“

V latinském souvětí je ve větě hlavní *Tamen quod tibi utilius est, nos te adhuc hortamur* verbum **hortamur**, a to v 1. os. plurálu indikativu přítomného času.

Dále se ve vedlejší větě *ut, cognita veritate, non deseras deos* vyskytuje verbum *non **deseras***, a to ve 2. os. singuláru konjunktivu přítomného času.

V případě církevněslovanského překladu obsahuje hlavní věta *МЫ КЪ ТОМУ ТА ВѢДИМ* verbum **ВѢДИМ**, jehož gramatické kategorie jsou 1. os. plurálu indikativu přítomného času.

V následující vedlejší větě *ЯКО ИСТИННѢ ПОВИНОУА СѦ НЕ ВСТАВИ БОГОВЪ* je užito verbum **НЕ ВСТАВИ**, a to ve tvaru 2. os. singuláru imperativu.

lat. *deseras*: konjunktiv přítomného času vs. csl. **НЕ ВСТАВИ** : imperativ

13) lat. [...] *qui etiam et oculos cordium nostrorum illuminavit, ut respuentes superstitionem idololatriae caecitatis, ad verum lumen Christianitatis converteremur.* (Steph. 6., AS 140)

„Který také osvítil oči našich srdcí, abychom, zavrhuje pověru slepoty modloslužby, byli obrázeni k pravému světlu křesťanství.“

csl. *но и ѡчи нашихъ срѣдѣцъ просвѣти · ꙗко да ѡтвѣрзше лѣтъ непріазненныхъ телесъ темнѣю · къ истинномѣ свѣтѣ къ христіанствѣ вѣрѣ ѡбратихом сѧ* (Fol. 10a, Mareš 196)

„Ale i oči našich srdcí osvítil, abychom, zavrhše temný klam nepřátelských těl, obrátili se k pravému světlu, k víře křesťanské.“

V hlavní větě latinského souvětí *qui etiam et oculos cordium nostrorum illuminavit* se objevuje verbum **illuminavit**, jehož gramatické kategorie jsou 3. os. singuláru indikativu perfekta.

V následující větě vedlejší *ut respuentes superstitionem idololatriae caecitatis, ad verum lumen Christianitatis converteremur* se pak vyskytuje verbum **converteremur**, které je použito ve tvaru 1. os. plurálu konjunktivu imperfekta. Jedná se tedy o konjunktiv, který je opět uvozen spojkou *ut*, která je pro konjunktivy v latině typická.

V případě církevněslovanského souvětí je v hlavní větě *но и ѡчи нашихъ срѣдѣцъ просвѣти* uvedeno verbum *просвѣти*, a to ve tvaru 2. os. singuláru indikativu aoristu.

Ve vedlejší větě tohoto souvětí *ꙗко да ѡтвѣрзше лѣтъ непріазненныхъ телесъ темнѣю · къ истинномѣ свѣтѣ къ христіанствѣ вѣрѣ ѡбратихом сѧ* je pak verbum *ѡбратихом сѧ*, a to ve tvaru 1. os. plurálu indikativu aoristu. I v tomto případě je konjunktiv opět uvozen spojkou *да*, typickou pro konjunktivy v církevní slovanštině.

lat. converteremur: konjunktiv imperfekta vs. **csl. ѡбратихом сѧ** : indikativ aoristu

14) lat. *Tunc dicit Olympius ad Tertullinum: Obsecro te, ut cum grandi honore apud te sit occulte Symphronius; quoniam multos thesaurus ab eodem habeo requirere.* (Steph. 8., AS 140)

„Tehdy řekne Olympius Tertullinovi: „Prosím tě, aby u tebe byl Symphronius skryt s velkou úctou, neboť od něj mám požadovat mnoho pokladů.“

csl. *тогда глагола ѿ ѿмѣи къ терѣлину да есѣтъ с великою чѣстою оу тебе сѿмзпросинѣи · много имѣнїе ѿ него истазати имам* (Fol. 11b, Mareš 198)

„Tehdy řekl Olympius Tertullinovi: „Ať je u tebe Symprosinius s velkou úctou, neboť od něj mám požadovat mnoho majetku.“

V latinském souvětí je ve větě hlavní *Tunc dicit Olympius ad Tertullinum* verbum ***dicit*** použito ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přítentu.

Ve větě vedlejší *ut cum grandi honore apud te sit occulte Symphronius* se pak objevuje verbum ***sit***, jehož gramatické kategorie jsou 3. os. singuláru konjunktivu přítentu, přičemž je tento konjunktiv opět uvozen spojkou *ut*.

Církevněslovanský překlad pak v hlavní větě *тогда глагола ѿ ѿмѣи къ терѣлину* obsahuje verbum ***глагола***, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu aoristu.

Verbem ve větě vedlejší *да есѣтъ с великою чѣстою оу тебе сѿмзпросинѣи* je verbum ***есѣтъ*** a jeho gramatické kategorie jsou 3. os. singuláru indikativu přítentu.

lat. *sit*: konjunktiv přítentu vs. **csl. *есѣтъ***: indikativ přítentu

15) lat. [...] *Nos modo cognovimus virtutem Christi, quia ipse est Deus verus, Filius Dei, qui aperuit oculos filiae Nemesii Tribuni: rogamus te, ut donare nobis digneris Baptismum salutis in nomine Domini Jesu Christi, quem tu praedicas.* (Steph. 9., AS 140)

„My nyní poznáváme moc Kristovu, neboť on je pravý Bůh, Syn Boží, který otevřel oči dceři Nemessiova tribuny: prosíme tě, abys nám ráčil udělit křest spásy ve jménu Pána Ježíše Krista, jehož ty hlásáš.“

csl. *мы нѣднѣ разѹмѣхом силѹ христовѹ · ꙗко тѣ есѣтъ господь божь истинный сѣднѣ божїи · и втврѣзе вчи дщери немесїинѣ триѹна · егоже ради молим тѣ · да сподобиши дати нам свѣтѹе крѣщење · въ имя їсуса Христа сѣднѣ егоже ты проповѣдаєши* (Fol. 11b, Mareš 198)

„My nyní poznáváme sílu Kristovu, neboť on jest Pán Bůh pravý, Syn Boží, a otevřel oči dceři tribunova Nemessia, kvůli níž tě prosíme, abys nám udělil svatý křest ve jménu Ježíše Krista, Syna, jehož ty hlásáš.“

V hlavní větě latinského souvětí *rogamus te* se vyskytuje verbum **rogamus** ve tvaru 1. os. plurálu indikativu přítomného času.

V souvětí dále následuje vedlejší věta *ut donare nobis digneris Baptismum salutis in nomine Domini Jesu Christi*, ve které se objevuje verbum **digneris**, a to ve tvaru 2. os. singuláru konjunktivu přítomného času. Tento konjunktiv je opět uvozen spojkou *ut*.

Překlad tohoto latinského souvětí do církevní slovanštiny obsahuje odlišné uspořádání vět. Hlavní věta *и втврѣзе вчи дщери немесїинѣ триѹна* v tomto překladu obsahuje verbum *втврѣзе*. Nicméně pro naši analýzu je důležitější následující vedlejší věta vztažná *егоже ради молим тѣ*, ve které se vyskytuje verbum *молим* ve tvaru 1. os. plurálu indikativu přítomného času.

Po výše zmíněné vedlejší větě vztažné v souvětí následuje vedlejší věta účelová *да сподобиши дати нам свѣтѹе крѣщење*, ve které je užito verbum *сподобиши*, a to konkrétně ve tvaru 2. os. singuláru indikativu přítomného času. I v případě církevněslovanského překladu je užita uvozovací spojka, typická pro překlad latinských vedlejších vět s konjunktivy, *да*.

lat. digneris: konjunktiv přítomného času vs. **csl. сподобиши:** indikativ přítomného času

16) lat. *Symphronumque suppliciter postulabant, ut id fieri haud segniter perurgeret.* (Steph. 10., AS 140)

„Pokorně žádali Symphronia, aby to bez otálení naléhavě prosazoval.“

csl. *сѢмпросинїа же мѣжи мѣнѣлѣхѣ активно прошаахѣ · ꙗко да се бѣдетъ* · (Fol. 12a, Mareš 198)

„Muži však prosili Symprosina s milosrdenstvím, aby se tak stalo.“

V latinském souvětí se ve větě hlavní *Symphronumque suppliciter postulabant* objevuje verbum *postulabant* ve tvaru 3. os. plurálu indikativu imperfekta.

Následující věta vedlejší *ut id fieri haud segniter perurgeret* obsahuje verbum *perurgeret*, které je zde užito ve tvaru 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta a tento konjunktiv je opět uvozen spojkou *ut*.

V případě církevněslovanského překladu se ve větě hlavní *сѢмпросинїа же мѣжи мѣнѣлѣхѣ активно прошаахѣ* vyskytuje verbum *прошаахѣ* a jeho gramatické kategorie jsou 3. os. plurálu indikativu imperfekta.

V následující větě vedlejší *ꙗко да се бѣдетъ* je pak verbum *бѣдетъ*, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přezentu. Tento indikativ zde plní funkci vyjádření přání nebo neurčitého děje, o kterém si mluvčí přeje, aby nastal, a je opět uvozen spojkou *да*.

lat. *perurgeret*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *бѣдетъ*:** indikativ přezentu

17) lat. *Unde aestimo, hoc diabolico egisse consilio, ut pater forsitan videns, filiae crudelem mortem inferri, crederet ei suum praebere consensum.*
(Steph. 11., AS 141–142)

„Odkud usuzuji, že jednal podle ďábelské rady, aby snad, když vidí krutou smrt své dcery, uvěřil, že jí dává svůj souhlas.“

csl. повелѣ же оубо лѣчилъ дщерь немесіевъ · прежде оустѣкновеніа оубоуа сзтворити да ѹбїют [и] желѣзом · на аписцѣмъ пѣти · прѣд тѣлом дрѣвѣымъ · непзцѣа са неприазненъ сзвѣтъ их · іако да иктѣць вида своа дщере немкнлѣостивоуо смѣръ повинет са им · и дастъ свои разѣмъ имъ (Fol. 12b, Mareš 199)

„Nařídil, aby Lukillu, dceru Nemesiovu, popravili před popravou jejího otce, aby ji zabili mečem na Apolodórské cestě před Areovým tělem, domnívaje se jejich zlověrný úmysl, že otec, když uvidí nelítostnou smrt své dcery, se jim podvolí a vydá jim své tajemství.“

V tomto latinském souvětí je pro naši analýzu důležitá hlavní věta *hoc diabolico egisse consilio*, ve které je užito verbum *egisse* v infinitivním tvaru.

V následující vedlejší větě *ut pater forsitan videns crederet ei suum praebere consensum* je pak použito verbum *crederet*, a to ve tvaru 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta.

Církevněslovanské souvětí se v tomto případě ve větší míře liší, což je patrné i z volného překladu. Hlavní věta *повелѣ же оубо лѣчилъ дщерь немесіевъ* obsahuje verbum *повелѣ* ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přezentu, i když přesně neodpovídá latinskému originálu.

Na konci následující vedlejší věty *іако да иктѣць вида своа дщере немкнлѣостивоуо смѣръ повинет са им*, můžeme najít verbum *повинет са*, které je v přezentu, ačkoli to neodpovídá úplně doslova.

Tato záměna, ve které si neodpovídá latinský originál a církevněslovanský překlad, by mohla být způsobena buď chybou v latinském rukopise, nebo mylnou

interpretací překladatele, který mohl zaměnit latinské verbum *crederet* (věřit) s latinským verbem *cedere* (podříditi se).³⁰

Ačkoli slovesa nejsou významově totožná, můžeme zde najít tuto paralelu:

lat. *crederet*: konjunktiv imperfekta vs. **csł. повинет сѧ:** indikativ prézentu

³⁰ Elektronický slovník jazyka staroslověnského. Online. [cit. 2025-03-31]. Dostupné z: <http://gorazd.org/gulliver/?recordId=30066>

18) lat. *Post multos etiam dies, factum est, ut Valerianus et Gallienus, nefandissimi persecutores nominis Christiani, summo requirerent studio beatum Stephanum, Romae urbis Episcopum; ut eum, vel ejus clericos detentos, diversis afficerent poenis, atque mortis traderent exterminio: [...].* (Steph. 14., AS 142)

„Po mnoha dnech se stalo, že Valerianus a Gallienus, nejhanebnější pronásledovatelé křesťanského jména, s největší horlivostí pátrali po blahoslaveném Štěpánovi, biskupovi města Říma; aby jej nebo jeho kněze zadrželi a podrobili různým trestům a vydali smrti vyhnanstvím.“

csl. *по многѣхъ же дѣньхъ оубо бысть · ꙗко валеріанъ и галіинъ · безаконнаа гонителя христіаньскѣ имени · тѣмъ ꙗко наипаче искааше бл҃женнаго стефана рѣмьска^(е)го епископа · ꙗко да или самого или въ клирикѣ его аще имете · всакыми мѣками мѹчите · и тако злою сѣмрѣтїю предати а въ истлѣніе* (Fol. 14a, Mareš 201)

„Po mnoha dnech se stalo, že Valerianus a Gallinus, nezákonní pronásledovatelé křesťanského jména, s horlivostí co největší hledali blahoslaveného Štěpána, římského biskupa, aby buď jeho samotného nebo některého z jeho kleriků, pokud by je chytili, podrobili všemožným mukám a takto je vydali zlé smrti a zničení.“

V hlavní větě latinského souvětí *Post multos etiam dies, factum est* je užito verbum **factum est**, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu perfekta.

V následující vedlejší větě *ut Valerianus et Gallienus, nefandissimi persecutores nominis Christiani, summo requirerent studio beatum Stephanum, Romae urbis Episcopum* se objevuje verbum **requirerent**, a to ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu imperfekta, přičemž za zmínku stojí skutečnost, že se nejedná o vedlejší větu účelovou, ve které se nejčastěji konjunktivy objevují, ale jde o vedlejší větu předmětnou. V tomto případě se totiž jedná o tzv. nepřímou řeč, ve které se v latině užívá konjunktiv po výrazech označujících myšlenkové či vnímací procesy.

Poslední vedlejší věta tohoto souvětí *ut eum, vel ejus clericos detentos, diversis afficerent poenis, atque mortis traderent exterminio* obsahuje hned dvě verba, a sice **afficerent** a **traderent**, přičemž i tato verba jsou užita ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu imperfekta.

Církevněslovanský překlad tohoto souvětí se od latinského opět mírně odlišuje. Stejná je věta hlavní *по многѣхъ же дѣлѣхъ оубо бысть*, která rovněž obsahuje verbum *бысть*, a to ve 3. os. singuláru indikativu aoristu.

V následující vedlejší větě *· ꙗко валеріанъ и галінъ · безаконная гонителя христѣанскѣ имени · тцаніемъ ꙗко наипаче искаашете · бл҃женнаго стефана рѣмьскагѣ епископа* se vyskytuje verbum *искаашете*, jehož gramatické kategorie jsou totiž 3. os. duálu indikativu imperfekta.

Následující vedlejší věta *ꙗко да или самого или въ клирикѣ его аще имете · всакыми мѣками мѣните · и тако злою смрътїю предати а въ истѣнїе* obsahuje verbum *мѣните* jehož gramatické kategorie jsou 2. os. plurálu imperativu. A posledním verbem této vedlejší věty je *предати*, které je zde použito v infinitivním tvaru.

Díky analýze tohoto souvětí jsme opět narazili na případ, ve kterém překladatel zvolil jiný způsob a jiné uspořádání vět, takže nejsou všechny latinské konjunktivy přeloženy do církevněslovanské verze.

lat. *requirerent*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *искаашете*:** indikativ imperfekta

lat. *afficerent*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *мѣните*:** imperativ

lat. *traderen*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *предати*:** infinitiv

19) lat. [...] *posueruutque edictum iu locis celeberrimis, civitatis, ac praeconis voce perstrepente, ut quicumque Stephanum vel ejus clericos agnovissent latebris delitescere, illico auribus impiis divulgarent, atque omnes ejus acciperent facultates*. (Steph. 14., AS 142)

„A vyhlásili edikt na nejdůležitějších místech města, a když hlasatel hlučně volal, že kdokoli by poznal Štěpána nebo jeho kněze, jak se skrývají v úkrytech, okamžitě to měl sdělit bezbožným uším a všechny jeho majetky měl zabavit.“

csl. *заповѣдаша же заповѣдь · на мѣстехъ нарочитыхъ града · и гла҃хомъ проповѣдника проповѣдающе · ꙗко иже аще кто уѣвѣсть стефана с҃ваѣт҃аꙗго архіеп҃иꙗско҃па · или клирики его, в таилицѣ тающа с҃а · да повѣсть аб҃іе въз҃ши зловѣрныхъ · и все имѣніе его да вззмет* (Fol. 14a, Mareš 201)

„Vyhlásili pak rozkaz na významných místech města a hlasem provolávajícího provolávali, že kdo se dozví o svatém arcibiskupu Štěpánovi nebo jeho klericích, jak se skrývají v úkrytech, ať ihned oznámí do uší bezvěrců a všechn jeho majetek ať zabere.“

V tomto souvětí se v latinské hlavní větě *posueruutque edictum iu locis celeberrimis, civitatis, ac praeconis voce perstrepente* vyskytuje verbum *posueruutque*, jehož gramatické kategorie jsou 3. os. plurálu indikativu perfekta.

V následující vedlejší větě *ut quicumque Stephanum vel ejus clericos agnovissent latebris delitescere* je užito verbum *agnovissent* ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu plusquamperfekta.

V další vedlejší větě *illico auribus impiis divulgarent* je pak verbum *divulgarent* ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu imperfekta.

A v poslední vedlejší větě tohoto souvětí *atque omnes ejus acciperent facultates* je užito verbum *acciperent*, a to rovněž ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu imperfekta.

Ve větě hlavní církevněslovanského překladu *заповѣдаша же заповѣдь · на мѣстехъ нарочитыхъ града · и гла҃хомъ проповѣдника проповѣдающе* se vyskytují dvě verba, a to *заповѣдаша* ve tvaru 3. os. plurálu indikativu aoristu a *проповѣдающе*, které je ve tvaru nt-ového participia.

V následující větě vedlejší *яко ниже аще кто ѹвѣсть стефана «ба»тѣаго архиперископа* je uvedeno verbum *ѹвѣсть* ve 3. os. singuláru indikativu přítomného.

Následuje vedlejší věta *да повѣсть абіе въ ѹши зловѣрныхъ*, ve které je užito verbum *повѣсть*, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přítomného.

A v poslední vedlejší větě tohoto souvětí *и все имѣніе его да възмет* je verbum *възмет*, jehož gramatické kategorie jsou 3. os. singuláru indikativu přítomného.

lat. *agnovissent*: konjunktiv plusquamperfekta vs. **csl. *ѹвѣсть*:** indikativ přítomného

lat. *divulgarent*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *повѣсть*:** indikativ přítomného

lat. *acciperent*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *възмет*:** indikativ přítomného

20) lat. *Unde factum est, ut ex ejus clericis duodecim reperissent, quorum nomina indicamus: Bonum, Faustum, Maurum, Primitivum, Calumniosum, Joannem, Exuperantium, Cyrillum, et Honoratum [...].* (Steph. 14., AS 142)

„A tak se stalo, že z jeho kleriků bylo nalezeno dvanáct, jejichž jména uvádíme: Bonum, Faustum, Maurum, Primitivum, Calumniosum, Joannem, Exuperantium, Cyrillum a Honoratum.“

csl. *тѣм же въ клирицѣхъ его · ѹисломъ · вѣ · върѣтше · имже имена сѣце · бонѣ · фаѡста, мавра, кирїла, инората · фѣдонїа, васїлїа, каста* (Fol. 14a, 14b, Mareš 201)

„A tak z jeho kleriků, počtem dvanácti, byli nalezeni, jejichž jména jsou tato: Bona, Fausta, Maura, Cyrila, Honorata, Fedonia, Vasilia a Casta.“

V latinském souvětí se ve větě hlavní *Unde factum est* vyskytuje verbum **factum est**, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu perfekta.

Následující věta vedlejší *ut ex ejus clericis duodecim reperissent* pak obsahuje verbum **reperissent** ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu plusquamperfekta. I v tomto případě se nejedná přímo o vedlejší větu účelovou, pro kterou je konjunktiv nejtypičtější, ale vyjadřuje důsledek děje hlavní věty.

Církevněslovanský překlad tohoto souvětí je opět z gramatického a syntaktického hlediska odlišný. Hlavní věta *тѣм же въ клирицѣхъ его · ѹисломъ · вѣ · върѣтше* obsahuje verbum *върѣтше*, jedná se o participium s-ové (préterita aktiva) v nominativu plurálu a jedná se zároveň o verbum, které odpovídá latinskému konjunktivu **reperissent**.

lat. reperissent: konjunktiv plusquamperfekta vs. **csl. върѣтше:** participium préterita aktiva

21) lat. [...] *Fac, miser, quod facis, celerius; ut me de hoc incendio, licet peccatorem, tamen pro ejus nomine, Christo offeras sacrificium.* (Steph. 15., AS 142)

„Udělej, ubožáku, co děláš, rychleji, abys mě tímto ohněm, ačkoli jsem hříšník, přesto pro jeho jméno, obětoval Kristu jako oběť.“

csl. *ВАЛЕРІАНЕ ІМКААННЕ · СЪТВОРИ ЕЖЕ ТВОРИШИ ВЪСКОРѢ · ДА ЖЖЕНИЕМ СИМЪ АЩЕ И ГРѢШЕНЪ ЕСМЪ · ИБАЧЕ ПО ИМЕНИ ХРІСТОУВѢ · ПРИНЕСЕШИ МА ЖРЪТВѢ УГОДНѢ.* (Fol. 15a, Mareš 203)

„Valeriáne, běda ti! Učiň rychle, co chceš učinit, aby skrze toto pálení, i když jsem hříšník, přesto pro jméno Kristovo přinesl jsi mě jako Bohu milou oběť.“

Z hlediska naší analýzy je pro nás v tomto souvětí stěžejní hlavní věta *fac, miser, quod facis, celerius*, ve které se objevuje verbum *fac*, a to ve 2. os. singuláru imperativu.

Následuje vedlejší věta *ut me de hoc incendio, licet peccatorem, tamen pro ejus nomine, Christo offeras sacrificium*, která je na předchozí větě závislá, a ve které se objevuje verbum *offeras*, a to ve tvaru 2. os. singuláru konjunktivu přítomného. Jedná se tedy o vedlejší větu účelovou, přičemž konjunktiv je opět uvozen spojkou *ut*. Tato vedlejší věta tedy vyjadřuje účel – obětování pro Krista.

V církevněslovanském překladu je v hlavní větě *ВАЛЕРІАНЕ ІМКААННЕ · СЪТВОРИ ЕЖЕ ТВОРИШИ ВЪСКОРѢ* verbum *сътвори*, a to ve tvaru 2. os. singuláru imperativu.

Ve vedlejších větách v tomto překladu opět dochází ke gramatickým a syntaktickým změnám, jelikož část, která tvoří v latinském textu větu vedlejší a která obsahuje konjunktiv, tedy: *ut me de hoc incendio, licet peccatorem, tamen pro ejus nomine, Christo offeras sacrificium*, je do církevní slovanštiny přeložena jako věta hlavní *принесеши ма жрѣтвѣ УГОДНѢ*, která obsahuje verbum *принесеши* ve tvaru 2. os. singuláru indikativu přítomného. Tedy, ačkoli jsou významově obě souvětí stejná, latinské užívá účelovou větu vedlejší, která obsahuje konjunktiv, nicméně v církevněslovanském překladu je užitá věta hlavní s verbem v indikativu.

lat. *offeras*: konjunktiv přítomného vs. **csl. *принесеши*:** indikativ přítomného

22) lat. [...] *Ita replevit diabolus cor vestrum, ut non intelligatis hominem loquentem.* (Steph. 16., AS 142)

„Tak naplnil ďábel vaše srdce, abyste nerozuměli člověku, který mluví.“

csl. *ТАКО ЛИ ИСПОЛНИ НЕПРИАЗНЬ СЕРДЦА ВАША · ДА НЕ РАЗУМѢТЕ ЧЛ(ОВѢ)КЪ ГЛАГОЛ(А)ЩИЦѢ ВАМЪ* (Fol. 15b, Mareš 203)

„Tak naplnila nenávist vaše srdce, že nerozumíte člověku, který k vám mluví.“

Hlavní věta latinského souvětí *Ita replevit diabolus cor vestrum* obsahuje verbum **replevit**, a to ve 3. os. singuláru indikativu perfekta.

Ve vedlejší větě latinského souvětí *ut non intelligatis hominem loquentem* je pak uvedeno verbum **intelligatis**, ve tvaru 2. os. plurálu konjunktivu přítomného. Jedná se o vedlejší účinkovou větu, která vyjadřuje důsledek hlavní věty.

V hlavní větě církevněslovanského souvětí *ТАКО ЛИ ИСПОЛНИ НЕПРИАЗНЬ СЕРДЦА ВАША* je užito verbum **исполни**, ve tvaru 3. os. singuláru indikativu aoristu.

Ve vedlejší větě tohoto souvětí *ДА НЕ РАЗУМѢТЕ ЧЛ(ОВѢ)КЪ ГЛАГОЛ(А)ЩИЦѢ ВАМЪ* se vyskytuje verbum **разу́мѣте**, jehož gramatické kategorie jsou 2. os. plurálu indikativu přítomného.

lat. intelligatis: konjunktiv přítomného vs. **csl. разу́мѣте:** indikativ přítomného

23) lat. [...] *Ego confortatus in Domino Jesu Christo, cui credidi, hoc desidero, ut vitam istam praesentem possim amittere, et illam aeternam inveniam, cujus nullus est finis.* (Steph. 16., AS 143)

„Já, posílen v Pánu Ježíši Kristu, v něhož jsem uvěřil, si přeji toto: abych mohl ztratit tento přítomný život a našel onen věčný, který nemá konce.“

csl. *а з з ѡ т в е р ж а ю с я в г о с п о д и н ѣ м о е м з ѿ ѡ у с ѣ х ѡ х р и с т ѣ в ѣ р о в а в з ѣ с е ж е л а ю ѿ а к о д а н а с т о я щ е е с ѣ т ѣ ѣ ѡ з м о г ѣ ѡ т л о ж и т и ѣ и ѡ н о в ѣ ч н о е ж и т ѣ ѣ ѡ з ѡ у и т и* (Fol. 16a, Mareš 204)

„Já se utvrzuji v mém Pánu Ježíši Kristu, uvěřiv v něho. Toto si přeji: abych mohl odložit tuto pomíjivou marnost a dosáhnout onoho věčného života.“

V latinském souvětí je v hlavní větě *Ego confortatus in Domino Jesu Christo, cui credidi, hoc desidero* užito verbum **desidero** ve tvaru 1. os. singuláru indikativu přítomného času.

V následující větě vedlejší *ut vitam istam praesentem possim amittere, et illam aeternam inveniam* se pak objevují hned dvě verba, a sice **possim** ve tvaru 1. os. singuláru konjunktivu přítomného času, dále pak verbum **inveniam**, které je rovněž užito ve tvaru 1. os. singuláru konjunktivu přítomného času.

V hlavní větě církevněslovanského textu *а з з ѡ т в е р ж а ю с я в г о с п о д и н ѣ м о е м з ѿ ѡ у с ѣ х ѡ х р и с т ѣ в ѣ р о в а в з ѣ с е ж е л а ю* je verbum *ѡ т в е р ж а ю* ve tvaru 1. os. singuláru indikativu přítomného času.

Ve větě vedlejší *ѡ з м о г ѣ ѡ т л о ж и т и ѣ и ѡ н о в ѣ ч н о е ж и т ѣ ѣ ѡ з ѡ у и т и* je pak užito verbum *ѡ з м о г ѣ*, a to ve tvaru 1. os. singuláru indikativu přítomného času ve spojení s infinitivem *ѡ з ѡ у и т и* a následující vedlejší větu překladatel sloučil jako infinitivní fázi k témuž slovesnému tvaru slovesa (*ѡ з м о г ѣ*) v podobě infinitivu *ѡ з ѡ у и т и*.

lat. possim: konjunktiv přítomného času vs. **csl. ѡ з м о г ѣ:** indikativ přítomného času

lat. inveniam: konjunktiv přítomného času vs. **csl. ѡ з ѡ у и т и:** infinitiv

24) lat. [...] *sed tribue mihi fortitudinem, te credens Filium Dei Patris, ut perseverans hanc tibi animam, quam redemisti de ignorantiae tenebris et de idolorum cultura, tibi eam resignem, cujus gratia et Baptismo emundata est.* (Steph. 17., AS 143)

„Ale propůjč mi sílu, věřit v tebe jako Syna Božího Otce, abych vytrvávaje odevzdal tobě duši, kterou jsi vykoupil z temnot nevědomosti a z uctívání model, a která byla jeho milostí a křtem očištěna.“

csl. *но подаиже ми крѣпость · яко ты еси Ѹпованіе мое сꙋзїне вѣжїи вѣтъꙋъ · терпа в доброе исповѣданїе сїе · юже избави дꙋшꙋ мою, вѣ невидѣнїа тмы · и вѣ телесныа слѣпоты · препоставляю егоже бла҃гѣодаѣтїю и крѣꙋщенїем вꙋчїстїх са.* (Fol. 16a, Mareš 204)

„Ale daruj mi sílu, neboť ty jsi má naděje, Synu Boží Otcův, (ať) trpělivě setrvávaje v tomto dobrém vyznání, skrze které jsi vysvobodil mou duši z temnoty nevědomosti a tělesné slepoty, Tobě ji odevzdávám, neboť jsem ji očistil tvou milostí a křtem.“

V hlavní větě latinského souvětí *sed tribue mihi fortitudinem, te credens Filium Dei Patris* je použito verbum **tribue**, a to ve 2. os. singuláru imperativu.

V následující vedlejší větě *ut perseverans hanc tibi animam, tibi eam resignem* je pak verbum **resignem**, které je v této větě užito ve tvaru 1. os. singuláru konjunktivu přítomného. Jedná se o vedlejší větu účelovou uvozenou spojkou *ut*.

V církevněslovanském textu je ve větě hlavní *но подаиже ми крѣпость* užito verbum *подаиже* ve tvaru 2. os. singuláru imperativu.

V církevněslovanském překladu latinské vedlejší větě významově odpovídá věta *препоставляю егоже бла҃гѣодаѣтїю и крѣꙋщенїем вꙋчїстїх са* (bez uvozovací spojky *да*) ve které je verbum *препоставляю* užito ve tvaru 1. os. singuláru indikativu přítomného – latinský konjunktiv je tedy přeložen do církevní slovanštiny jako indikativ.

lat. resignem: konjunktiv přítomného vs. **csl. препоставляю:** indikativ přítomného

25) lat. *Pendente autem eo in eculeo, mandavit Sapricius, suggerente officio, Valeriano tyranno, Tertullinum plenum esse insania, nec tormentis esse mollium nec monitis, ut diis sacrificaret, aut proderet facultatem Olympii, domini sui.* (Steph. 17., AS 143)

„Zatímco byl natahován na skřípec, na podnět úředníků Sapricius oznámil císaři Valeriánovi, že Tertullinus je zcela šílený, že ho nezlomila ani muka, ani domluvy, aby obětoval bohům nebo prozradil majetek svého pána Olympie.“

csl. *посла же саприкѣи епархъ · къ валерианову мѣстѣи тѣлю · яко сын тетрѣлины исполнь безжмѣ · яко ни мѣками мѣчим · ни пакы оувѣтным наказаніем · рачитъ обратити сѧ · ни бѣгѣмъ жрети · ни имѣніа гѣсподина своего вдати рачитъ* (Fol. 16a, Mareš 204)

„Sapricius poslal k Valeriánovi, mučiteli, (se zprávou), že Tetrullinus je plný šílenství, že se nechce obrátit ani mukami, ani domluvami a tresty, ani nechce obětovat bohům, ani vydat majetek svého pána.“

V tomto latinském souvětí je ve větě hlavní *mandavit Sapricius, suggerente officio, Valeriano tyranno*, užito verbum **mandavit**, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu perfekta. Za touto hlavní větou následují latinské infinitivní vazby ve spojení s infinitivem *esse*, ke kterým se významově vztahuje následující vedlejší věta účelová *ut diis sacrificaret, aut proderet facultatem Olympii, domini sui.*, ve které se objevují hned dvě verba, a sice **sacrificaret** a **proderet**, přičemž jsou obě užity ve tvaru 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta.

V případě církevněslovanského překladu se ve větě hlavní *посла же саприкѣи епархъ · къ валерианову мѣстѣи тѣлю* vyskytuje verbum *посла*, jenž je užito ve tvaru 3. os. singuláru indikativu aoristu, přičemž latinské infinitivní vazby jsou přeloženy substantivními syntagmaty.

V následující vedlejší větě účelové *ни бѣгѣмъ жрети · ни имѣніа гѣсподина своего вдати рачитъ* se vyskytuje modální sloveso *рачитъ*, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přítomného a dále jsou zde uvedeny dva infinitivní tvary *жрети* a *вдати*, které jsou vázány na přísudek *рачитъ*.

lat. *sacrificaret*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *ꙗꙋитѣ жрети*:** indikativ
présentu

lat. *proderet*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *ꙗꙋитѣ вѣдати*:** indikativ présentu

26) lat. *Mandat Valerianus iratus, ut, data sententia, ejus caput abscinderetur.*

(Steph. 17., AS 143)

„Valerián, rozzuřený, nařídil, aby, po vynesení rozsudku, byla jeho hlava setnuta.“

csl. *ТОГДА ВАЛЕРИАНЪ ГНѢВОМЪ ИСПОЛНИ СЯ ПОСЛА ДА ИСЦѢДЬШЕ И ОУСѢКНѢТ.*

(Fol. 16b, Mareš 204)

„Tehdy se Valerianus naplnil hněvem a poslal [rozkaz], aby [Tertullina] odsoudili a sťali.“

Toto souvětí tvoří v případě latinského textu věta hlavní *Mandat Valerianus iratus*, ve které je verbum **mandat** ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přezenta.

Následující věta vedlejší *ut, data sententia, ejus caput abscinderetur* pak obsahuje verbum **abscinderetur**, jehož gramatické kategorie jsou 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta. Jedná se tedy o vedlejší účelovou větu, která vyjadřuje záměr věty hlavní.

V církevněslovanském překladu jsou v hlavní větě *ТОГДА ВАЛЕРИАНЪ ГНѢВОМЪ ИСПОЛНИ СЯ ПОСЛА* verba dvě: *ИСПОЛНИ СЯ* ve tvaru 3. os. singuláru indikativu aoristu a *ПОСЛА* ve tvaru 3. os. singuláru indikativu aoristu.

Ve větě vedlejší *ДА ИСЦѢДЬШЕ И ОУСѢКНѢТ* odpovídá latinskému konjunktivu verbum *ОУСѢКНѢТ*, které je ve větě užito ve tvaru 3. os. plurálu indikativu přezentu.

lat. *abscinderetur*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *ОУСѢКНѢТ***: indikativ přezentu

27) lat. *Veniens igitur Stephanus Episcopus, praeceptum est, ut solus ante tribunal tyranni introiret.* (Steph. 18., AS 143)

„Když tedy přišel biskup Štěpán, bylo mu nařízeno, aby sám vstoupil před tribunál tyрана.“

csl. *пришедшѣ же блаженномѣ епископѣ Стефанѣ · повелѣно емѣ бысѣтъ, да единъ предъ сѣдѣю внидетъ* (Fol. 16b, Mareš 205)

„Když přišel blažený biskup Štěpán, bylo mu nařízeno, ať sám vstoupí před soudce.“

V latinském souvětí je věta hlavní tvořena slovesným tvarem *praeceptum est*, který je užit ve tvaru 3. os. singuláru indikativu perfekta.

Následující věta vedlejší *ut solus ante tribunal tyranni introiret* obsahuje verbum *introiret*, a to ve tvaru 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta, přičemž se jedná o vedlejší větu, ve které je konjunktiv opět uvozen spojkou *ut*.

Podobná situace je i v případě církevněslovanském překladu, ve kterém je ve větě hlavní *пришедшѣ же блаженномѣ епископѣ Стефанѣ · повелѣно емѣ бысѣтъ*, verbum *повелѣно бысѣтъ*, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu aoristu (opisné pasivum).

Ve větě vedlejší *да единъ предъ сѣдѣю внидетъ* je užito verbum *внидетъ* ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přítomného.

lat. *introiret*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *внидетъ*:** indikativ přítomného

28) lat. [...] *Ego quidem non evertō rempublicam; sed moneo atque hortor, ut, derelictis daemōniis, qui adorantur in idolis, ad Deum vivum et verum redeant, creatorem coeli et terrae, et cognoscant, Christum Jesum Filium Dei Deum esse, qui cum Patre et Spiritu sancto solus est sempiternus; ut non pereant cum diabolo in interitum sempiternum.* (Steph. 18., AS 143)

„Já zajisté neničím stát; ale napomínám a vybízím, aby opustivše démony, kteří jsou uctíváni v modlách, se vrátili k živému a pravému Bohu, stvořiteli nebe a země, a poznali, že Kristus Ježíš, Syn Boží, je Bůh, který s Otcem a Svatým Duchem je jediný věčný; aby nezahynuli s d'áblem ve věčné záhubě.“

csl. азъ не развращаю житїа · но ѹю и бѣждѹ · ꙗко да вставатъ бѣсы · имже са кланѹютъ телесемъ · и къ бѣгѹ живѹ и истинномѹ вертатъ сѧ · съдѣтелю ꙗвлѣкомъ же и земли · и разѹмїютъ їсѹса христѧ съзїна бѣжїа · сѹща бѣгѹа, иже съ вѣтъцѣмъ и съ свѣтѣмъ дѣмѹхѣмъ вѣченъ · да не погибнѹтъ съ дѣволомъ в погыбель вѣчнѹю (Fol. 17a, Mareš 205)

„Já neničím život, ale učím a nabádám, aby opustili démony, jimž se klanějí v tělech, a obrátili se k Bohu živému a pravému, stvořiteli lidí a země, a poznali Ježíše Krista, Syna Božího, jsoucího Bohem, který s Otcem a Svatým duchem je věčný; aby nezahynuli s d'áblem v záhubě věčné.“

V hlavní větě latinského souvětí *sed moneo atque hortor* jsou verba, **moneo** a **hortor**, přičemž obě jsou ve tvaru 1. os. singuláru indikativu přítentu.

Následující věta vedlejší *ad Deum vivum et verum redeant, creatorem coeli et terrae* obsahuje verbum **redeant**, a to ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu přítentu, přičemž se jedná o vedlejší větu účelovou.

V další vedlejší větě, rovněž účelové, *et cognoscant* se vyskytuje verbum **cognoscant**, které je rovněž užito ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu přítentu.

A v poslední vedlejší větě tohoto souvětí *ut non pereant cum diabolo in interitum sempiternum* je užito verbum **pereant**, které je také ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu přítentu. I v tomto případě se jedná o vedlejší větu účelovou.

I v případě církevněslovanského překladu jsou ve větě hlavní *но ѿю и бѣждѣ* užity dvě verba, *ѿю* a *бѣждѣ*, jejichž gramatické kategorie jsou 1. os. singuláru indikativu přítomného času.

V následující vedlejší větě *и кѣ бѣгѣмъ живѣ и истинномъ ѡбратѣ сѣ*, je verbum *ѡбратѣ* užito ve tvaru 3. os. plurálu indikativu přítomného času.

I v případě vedlejší věty *и раздѣлютъ ісуса христѣ сѣ на бѣжѣ* je verbum *раздѣлютъ* užito ve tvaru 3. os. plurálu indikativu přítomného času.

V poslední vedlejší větě *да не погнѣнѣтъ сѣ дѣломъ в погнѣнѣ бѣгѣ* je verbum *погнѣнѣтъ* užito ve tvaru 3. plurálu indikativu přítomného času, tedy stejně.

lat. *redeant*: konjunktiv přítomného času vs. **csl. *ѡбратѣ*:** indikativ přítomného času

lat. *cognoscant*: konjunktiv přítomného času vs. **csl. *раздѣлютъ*:** indikativ přítomného času

lat. *pereant*: konjunktiv přítomného času vs. **csl. *погнѣнѣтъ*:** indikativ přítomného času

29) lat. [...] *Nunc enim tu traderis perditioni, ut alii metuentes, vivere possint illaesi*. (Steph. 19., AS 143)

„Nyní jsi vydáván záhubě, aby ostatní bojící se mohli žít bez pohromy.“

csl. *нѣдѣши ты преданъ бѣдеши погыбели · ꙗко да инѣи ѹбоать сѧ · и жити вззмогѣт бес пакости* (Fol. 17a, Mareš 205)

„Nyní budeš vydán na záhubu, aby se jiní zalekli a mohli žít bez úhony.“

Latinské souvětí je tvořeno větou hlavní *Nunc enim tu traderis perditioni*, která obsahuje verbum ***traderis*** ve tvaru 2. os. singuláru indikativu přítomného času.

V následující vedlejší větě *ut alii metuentes, vivere possint illaesi* je užito verbum ***possint***, a to ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu přítomného času.

Církevněslovanský překlad tohoto souvětí rovněž obsahuje hlavní větu *нѣдѣши ты преданъ бѣдеши погыбели*, ve které je verbum *преданъ бѣдеши* ve tvaru 2. os. singuláru indikativu přítomného času (s významem futura).

Ve vedlejší větě *ꙗко да инѣи ѹбоать сѧ · и жити вззмогѣт бес пакости* je užito verbum ***вззмогѣт***, a to ve tvaru 3. os. plurálu indikativu přítomného času.

lat. *possint*: konjunktiv přítomného času vs. **csl. *вззмогѣт***: indikativ přítomného času

30) lat. *Eadem vero hora beatus Stephanus Episcopus pergīt cum omnibus Christianis ad coemeterium sanctae Lucinae, et multis consolationibus omnes secum profectos alloquitur, ut nullis terroribus pertimescerent poenas adversarii; vel ne forsitan aliquibus promissinoibus tyrannorum desererent coronam martyrii praeparatam [...].* (Steph. 20., AS 143)

„Touž hodinou se blažený biskup Štěpán vydává se všemi křesťany na hřbitov svaté Luciny a mnoha útěšnými slovy oslovuje všechny, kteří s ním odešli, aby se nelekali žádných hrozeb a trestů nepřítele; ani aby snad kvůli nějakým slibům tyranů neopustili připravenou korunu mučednictví.“

csl. *юже оувиѣвшѣ воини оубоѡша са · ѡтбѣгоша · ѡставльше бл҃гаж҃ен҃ьнаго стефана съ всѣми хр҃истіаны · в покоици бл҃гаж҃ен҃ыа лѣкылы · имже хоташе многы провѣщаніем своим всѣмъ · и заповѣданіем оутвердити · ꙗко да никтоже оубоит са · противъ мѣкамъ съпостатѣ · или етерыми ѡбѣщеваніи · еже мѣхѣн҃ьнѣли дѣати ѡбѣщевают · да не ѡбратат срѣдѣць ваших · ѡставити вѣнца мѣхѣн҃ьнаго оуготованнаго вамъ* (Fol. 17b, Mareš 205)

„Když to spatřili vojáci, zděsili se a uprchli, zanechavše blaženého Štěpána se všemi křesťany na hřbitově blažené Lucily. Tam chtěl všechny mnohými svými prorockými slovy a příkazy upevnit, aby se nikdo nebál utrpení od nepřátel ani různých slibů, které dávají mučitelé, aby neobrátili vaše srdce k opuštění mučednické koruny, jež je vám připravena.“

Hlavní věta v latinském souvětí *et multis consolationibus omnes secum profectos alloquitur* obsahuje verbum **alloquitur**, jehož gramatické kategorie jsou 3. os. singuláru indikativu přítomnosti.

V následující vedlejší větě *ut nullis terroribus pertimescerent poenas adversarii* je verbum **pertimescerent**, které je ve větě užito ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu imperfekta.

A v poslední vedlejší větě tohoto souvětí *vel ne forsitan aliquibus promissinoibus tyrannorum desererent coronam martyrii praeparatam* je užito verbum **desererent**, a to rovněž ve tvaru 3. os. plurálu konjunktivu imperfekta.

Hierarchie souvětí církevněslovanského překladu je i v tomto případě mírně odlišná. Pro naši analýzu je stěžejní vedlejší věta *имже хоташе многы провѣщаніем своим всѣмъ*, ve které je verbum *хоташе* ve tvaru 3. os. singuláru indikativu imperfekta.

V následující vedlejší účelové větě *яко да никтоже оубоитъ сѧ · противъ мѣкамъ сѧпостатѣ · или етерыми вѣщеваніи* se objevuje verbum *оубоитъ сѧ*, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu přezentu.

A v poslední vedlejší větě tohoto souvětí *да не вѣратъ срѣдѣць ваших · встави вѣнца мѣхъченьнаго оутробоаннаго вамъ* je užito verbum *не вѣратъ*, a to ve tvaru 3. os. plurálu indikativu přezentu.

lat. *pertimescerent*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *оубоитъ сѧ*:** indikativ přezentu

lat. *deserent*: konjunktiv imperfekta vs. **csl. *не вѣратъ*:** indikativ přezentu

31) lat. *Alia enim die invenerunt militer paganorum acolythum, nomine Tharsicium, Christi Corporis sacramenta portantem; quem tenentes pagani atque discutientes, quid gereret, ut indicaret.* (Steph. 22., AS 143)

„Nebot' jiného dne našli vojáci pohanů akolytu jménem Tarsicius, nesoucího svátost Těla Kristova; kterého pohané, držíce a vyslychající, [se ptali], co nese, aby [to] prozradil.“

csl. *въ дрѹгын же дѣнь · вбрѣтоша воини тѣло слѹжителево · аколѹта, именемъ тарсикѣа · прѣсѣваѹтоє тѣло христово носѣца · егоже имше поганѣи и сего вбыскавшє · хотѣцє ежє ношаашє явити* (Fol. 18a, Mareš 206)

„Jiného dne našli vojáci pohanského akolytu, jménem Tarsicia, nesoucího svátost Kristova Těla, kterého pohané drželi, a chtějící prozradit, co nesl.“

V hlavní větě latinského souvětí *Alia enim die invenerunt militer paganorum acolythum, nomine Tharsicium, Christi Corporis sacramenta portantem* je užito verbum **invenerunt**, a to ve tvaru 3. os. plurálu indikativu perfekta.

V následující větě vedlejší *quid gereret* je verbum **gereret** užito ve tvaru 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta.

Na tuto vedlejší větu vztážnou navazuje vedlejší věta účelová *ut indicaret*, ve které je verbum **indicaret** užito ve tvaru 3. os. singuláru konjunktivu imperfekta.

V hlavní větě církevněslovanského souvětí *въ дрѹгын же дѣнь · вбрѣтоша воини тѣло слѹжителево · аколѹта, именемъ тарсикѣа · прѣсѣваѹтоє тѣло христово носѣца* se objevuje verbum **вбрѣтоша** ve tvaru 3. os. plurálu indikativu aoristu.

Ve vedlejší větě tohoto souvětí *егоже имше поганѣи и сего вбыскавшє · хотѣцє ежє ношаашє явити* se objevuje verbum **ношаашє**, a to ve tvaru 3. os. singuláru indikativu imperfekta.

Latinskou účelovou vedlejší větu *ut indicaret* přeložil překladatel do církevní slovanštiny jako participium (– nt-ové) s infinitivem – *хотѣцє явити*.

lat. gereret: konjunktiv imperfekta vs. **csl. ношаашє:** indikativ imperfekta

lat. indicaret: konjunktiv imperfekta vs. **csl. хотѣцє явити:** participium (nt-ové) s infinitivem

6 Závěrečné shrnutí analýzy

Na základě naší analýzy excerpovaných vět můžeme konstatovat, že latinský text Legendy o svatém Štěpánu, papeži, obsahuje celkem 31 souvětí, ve kterých se vyskytují vedlejší věty využívající konjunktivy uvozené spojkou *ut*. Sloves v konjunktivu je v textu 52, přičemž tento počet zahrnuje tvary imperfekta, prézentu, plusquamperfekta a perfekta.

Nejčastěji je v celém textu užíván konjunktiv imperfekta, celkem 27x, který byl přeložen do církevní slovanštiny hned několika způsoby:

- indikativ prézentu: 19 výskytů,
- infinitiv: 3 výskyty,
- indikativ imperfekta: 2 výskyty,
- kondicionál: 1 výskyt,
- indikativ aoristu: 1 výskyt,
- imperativ: 1 výskyt.

V souvislosti s konjunktivem imperfekta stojí za zmínku překlad latinského *baptizarentur*, které se v latinském textu vyskytuje dvakrát (souvětí č. 4 a 8) a v obou případech ve tvaru konjunktivu imperfekta. Nicméně církevněslovanský překlad totožný není, ve 4. souvětí je toto verbum užito ve tvaru indikativu prézentu a v souvětí 8. užívá verbum ve tvaru kondicionálu.

Konjunktiv prézentu

Dalším častým konjunktivem v této legendě je konjunktiv prézentu, který se zde vyskytuje celkem ve 20 vedlejších větách. I v tomto případě se překladatel latinského textu do církevní slovanštiny nedržel pouze jedné varianty:

- indikativ prézentu: 17 výskytů,
- s-ové participium: 1 výskyt,
- imperativ: 1 výskyt,
- infinitiv: 1 výskyt.

Konjunktiv plusquamperfekta

Kromě konjunktivu imperfekta a prézentu se v textu nachází i konjunktiv plusquamperfekta, nicméně se jedná pouze o 4 výskyty, a i v tomto případě není způsob překladu stejný:

- indikativ prézentu: 3 výskyty,
- s-ové participium: 1 výskyt.

Konjunktiv perfekta

Tento konjunktiv se v celém latinském textu objevuje pouze v jednom případě a překladatel jej do církevní slovanštiny přeložil jako indikativ prézentu.

7 Porovnání Legendy o svatém Štěpánu, papeži, s vybranými evangelijními úryvky v Besédách Řehoře Velikého

Zajímavé je i porovnání našich výsledků s výzkumem Jany Kuběnové *K překladu latinských vedlejších vět vztažných a účelových v Besédách Řehoře Velikého*, která ve své práci analyzovala vybrané evangelijní úryvky a došla ke zjištění, že z 25 latinských vedlejších vět uvozených spojkou *ut*, se ve 12 případech jednalo o konjunktiv přítentu, ve 13 případech šlo o konjunktiv imperfekta. Kuběnová ve své studii uvádí, že: „Všech dvanáct lat. vedlejších vět účelových s konj. prez. je převáděno pomocí spojky *ἄρα* a ind. přítentu.“³¹

V našem výzkumu je v případě překladu latinského konjunktivu přítentu taktéž použit indikativ přítentu (17 z 20 konjunktivů), nicméně došlo i k překladu za užití s-ového participia, infinitivu a imperativu.³²

Kuběnová dále dochází ke zjištění, že vedlejší věty s konjunktivem imperfekta byly přeloženy hned několika způsoby, a to v sedmi případech *ἄρα* + kondicionál, třikrát infinitiv, jednou supinum a dvakrát *ἄρα* + indikativ přítentu.³³

I v Legendě o svatém Štěpánu, papeži, je v překladu konjunktivu imperfekta použit kondicionál, nicméně narozdíl od evangelijních úryvků z Běsed Řehoře Velikého se jedná pouze o jeden případ tohoto užití. Potvrdit můžeme i překlad pomocí infinitivu, který byl v námi zkoumaném textu použit ve třech případech. V naší analýze jsme se setkali rovněž s překladem konjunktivu imperfekta pomocí indikativu přítentu, a to hned v 19 případech. Kuběnová se dále setkává s překladem pomocí supina, což je způsob překladu, který jsme v našem výzkumu nezaznamenali, naopak překladatel Legendy o svatém Štěpánu, papeži, použil překladové prostředky, které Kuběnová nedokládá, a sice indikativ imperfekta, indikativ aoristu či imperativ.

³¹ KUBĚNOVÁ, J.: *K překladu latinských vedlejších vět vztažných a účelových v Besédách Řehoře Velikého*. In: Tomelleri, Vittorio Springfield – Verner, Inna Veniaminovna – Lukianowicz, Anna (eds.). *Latinitas in the Slavonic World. Nine Case Studies*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2018, s. 55.

³² Taméž.

³³ Tamtéž, s. 55-58.

Na rozdíl od zkoumaných úryvků v Besédách se v Legendě o svatém Štěpánu, papeži, vyskytují ještě konjunktivy plusquamperfekta (překládány buď jako indikativ přítomného času, nebo s-ové participium) a konjunktiv perfekta (přeložený jako indikativ přítomného času).

Závěry

V této diplomové práci jsme se podrobněji zaměřili na Legendu o svatém Štěpánu, papeži, která dosud nebyla dostatečně prozkoumána. Vzhledem k tomu, že toto dílo nabízí mnoho oblastí pro výzkum, bylo nutné naši pozornost zaměřit na konkrétní jazykový aspekt. Proto jsme se rozhodli podrobněji analyzovat způsob překladu latinských vedlejších vět s konjunktivem do církevní slovanštiny, což nám umožnilo lépe pochopit překladatelskou taktiku.

Vzhledem k častému používání pojmu „církevní slovanština“ v této práci bylo nezbytné se na tento termín zaměřit a upřesnit jeho význam již v první kapitole. Nejdříve jsme se soustředili na vymezení pojmu „staroslověnština“, což je jazyk, který byl vytvořen v 2. polovině 9. století bratry Konstantinem a Metodějem na Velké Moravě. Tento jazyk, původně užívaný pouze na území Velké Moravy, se díky jejich žákům rozšířil do dalších oblastí, jako například do Chorvatska, Kyjevské Rusi a Čech. Pojem „církevní slovanština“ pak označuje vývojovou fázi staroslověnštiny, ve které tento jazyk začal sloužit především pro liturgické účely, nicméně v charakteristice tohoto termínu se lingvisté různí. Například F. V. Mareš o církevní slovanštině hovoří v souvislosti s 10. a 11. stoletím a chápe ji jako literární formu nespisovných slovanských jazyků, která se opírá o staroslověnskou normu přejatou od předchozích generací. Zároveň dodává, že tento jazyk postupně přijímá různé prvky národního jazyka, a to ve značné míře. S jiným názorem přichází R. Večerka, který o církevní slovanštině hovoří pouze v souvislosti s chorvátskou redakcí a na naše území se dle něj dostala až ve 14. století zásluhou Karla IV. Pro fázi staroslověnštiny 10. a 11. století, kterou Mareš označuje jako „česká církevní slovanština“, používá Večerka termín „staroslověnština“. Druhá kapitola obsahuje volný překlad celé Legendy, který jsme se rozhodli zařadit do této práce proto, že jsme se s českým překladem nikde nesetkali. Nicméně z důvodu časového i obsahového omezení se nejedná o překlad doslovný, ale volný, kterým jsme chtěli nastínit obsah Legendy. Ve třetí kapitole jsme se věnovali otázkám kontinuity cyrilometodějské tradice v Čechách 10.–11. století. Tuto kapitolu jsme do naší diplomové práce zařadili zejména z důvodu, že někteří badatelé pracují s hypotézou, že Legenda byla napsána právě v české redakci církevní slovanštiny a dochované verze jsou překlady církevněslovanského originálu. Pokud by tomu tak bylo, mohl by původ textu spadat právě do období po pádu Velkomoravské říše,

tedy do doby, která je mimo jiné spjata se sporem o to, zda byla kontinuální tradice staroslověnštiny přerušena nebo ne. Problematiku jsme popsali od jejích počátků, konkrétně od doby Josefa Dobrovského a Gelasia Dobnera. V další části jsme se podrobněji zaměřili na názory lingvistů a historiků z 2. poloviny 20. století, jako jsou Oldřich Králík, Vojtěch Tkadlčík nebo Zoe Hauptová. Součástí našeho výzkumu jsou i teorie současných lingvistů a historiků 21. století, mezi něž patří například David Kalhous nebo Miroslav Vepřek. V následující kapitole jsme se zaměřili na samotnou otázku původu Legendy o svatém Štěpánu, papeži, nicméně z důvodu nedostatku literatury, která by se této problematice věnovala, jsme vycházeli pouze z článku M. Vepřka *The Legend of St. Stephen the Pope*, přičemž jsme zjistili, že někteří badatelé, například V. M. Undolský, zastávali názor, že předlohou pro církevněslovanský překlad byl řecký originál. A. I. Sobolevskij přišel s tvrzením, že se jedná o překlad z latiny a svůj argument podložil latinskými lexikálními výrazy přímo z textu, ovšem zároveň připustil přítomnost prvků v textu, které jsou typické pro řečtinu. Sobolevskij se však rovněž domníval, že by text této legendy mohl patřit i mezi památky českého původu, neboť jsou v ní obsaženy jazykové prvky, které lze označit za bohemismy. Z českých lingvistů se do problematiky zapojil například F. V. Mareš, který podpořil Sobolevského teorii o latinském původu legendy, nicméně se podrobněji zabýval i domněnkou o českém původu legendy a upozornil na prvky jak foneticko-grafického, tak i morfologického charakteru, jež jsou v církevněslovanském překladu legendy přítomny. V této kapitole jsme se věnovali samotné analýze jednotlivých latinských konjunktivů a jejich překladu do církevní slovanštiny. V páté kapitole jsme nejprve stručně uvedli předmět našeho výzkumu a následně jsme se zaměřili na analýzu jednotlivých souvětí. Postupovali jsme následujícím způsobem: nejprve jsme v latinském textu identifikovali všechna souvětí obsahující konjunktiv, přičemž jsme určovali hlavní a vedlejší věty pro lepší pochopení struktury. Poté jsme analyzovali gramatické kategorie přísudků ve větách hlavních a v těch, které souvisely s větami s konjunktivem, a rovněž jsme se zaměřili na určení gramatických kategorií samotných konjunktivů. Vzhledem k omezeným znalostem latiny jsme v této fázi využili nástroje umělé inteligence pro určení gramatických kategorií konjunktivů. Dále jsme se zaměřili na církevněslovanský text, kde jsme vyhledali odpovídající souvětí, a určili gramatické kategorie sloves, která odpovídala latinským konjunktivům. V některých případech jsme narazili na

výrazné rozdíly v překladu, kdy církevněslovanský text téměř neodpovídal latinské předloze nebo měl jinou hierarchii vět. Z tohoto důvodu jsme k analýze připojili i překlad, kde byly odlišnosti jasněji patrné. Na závěr analýzy každého souvětí jsme vypsalí konkrétní slovesa v latině a církevní slovanštině a připojili jejich mluvnické kategorie času a způsobu, které byly pro naši analýzu klíčové. V šesté kapitole jsme shrnuli výsledky našeho výzkumu a dospěli jsme k závěru, že nejčastějším způsobem překladu, který překladatel zvolil, byl indikativ, a to ve 45 případech. Nejvíce byl používán indikativ přítomného, následován indikativem imperfekta a v jednom případě i indikativem aoristu. Kromě indikativu se v menší míře vyskytoval také infinitiv (4 případy), dvakrát byl použit imperativ, dvakrát s-ové participium a v jednom případě kondicionál. V poslední kapitole této práce jsme se zaměřili na srovnání našich výzkumných výsledků s prací Jany Kuběnové, která se věnovala překladu latinských vedlejších vět vztažných a účelových v Besedách Řehoře Velikého. Na základě této komparace jsme zjistili, že podobně jako ve Štěpánově legendě, i v Besedách Řehoře Velikého je latinský konjunktiv přítomného nejčastěji překládán pomocí indikativu přítomného. Na rozdíl od Besed však v Legendě nacházíme také s-ové participium, imperativ a infinitiv. Co se týče konjunktivu imperfekta, Kuběnová uvádí, že je nejčastěji překládán kondicionálem, dále je zastoupen infinitivem, supinem a indikativem přítomného. Naše výsledky se však v tomto ohledu výrazně odlišují – kondicionál, který Kuběnová považuje za nejběžnější překlad, se v Legendě vyskytuje pouze jednou, supinum vůbec, infinitiv je v našem výzkumu přítomen třikrát a indikativ přítomného, který Kuběnová zmiňuje pouze dvakrát, se v našem výzkumu objevuje v 19 případech jako nejčastější překlad konjunktivu imperfekta. Na základě těchto rozdílů lze usuzovat, že tyto dva církevněslovanské texty byly překládány různými překladateli.

Seznam použitých zdrojů

Acta Sanctorum 1867a: Acta Sanctorum. Augusti, tomus primus. Paris – Rome: Victor Palmé, 1867.

Elektronický slovník jazyka staroslověnského. Online. [cit. 2025-03-31]. Dostupné z: <http://gorazd.org/gulliver/?recordId=30066>

HAUPTOVÁ, Z.: *Církevněslovanské písemnictví v přemyslovských Čechách*. In: Jazyk a literatura v historické perspektivě. Ústí nad Labem 1998.

CHALOUPECKÝ, V.: Svatováclavský sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého. II/2, Prameny X. století. Praha 1939.

KALHOUS, D.: *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*. 2010.

KRÁLÍK, O.: *Nová fáze sporů o slovanskou kulturu v přemyslovských Čechách*. In: Slavia 37, 1968.

KUBĚNOVÁ, J.: *K překladu latinských vedlejších vět vztažných a účelových v Besedách Řehoře Velikého*. In: Tomelleri, Vittorio Springfield – Verner, Inna Veniaminovna – Lukianowicz, Anna (eds.). *Latinitas in the Slavonic World. Nine Case Studies*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2018.

MAREŠ, F. V.: *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Vyd. v tomto uspořádání 1. Praha: Torst, 2000.

MAREŠ, F. V.: *An anthology of church Slavonic texts of Western (Czech) origin: with an outline of Czech-church Slavonic language and literature and with a selected bibliography*. Slavische Propyläen. Text in Neu- und Nachdrucken. München: W. Fink, 1979.

MATĚJKA, L.: *K syntaxi církevněslovanských překladů z latiny*. Studia palaeoslovenica. Praha 1971.

MATĚJKA, L.: *On Translating from Latin into Church Slavonic*. In: Kučera, H. (ed.), *American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists*, 1968.

REICHERTOVÁ, K.: *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*. Památky. Praha: Odeon, 1988.

TUREK, R.: *Čechy v raném středověku*. Praha 1982.

URBÁNEK, R.: *Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor*. Díl první. Praha 1948.

VEČERKA, R.: *Počátky slovanského spisovného jazyka*. Studie z dějin staroslověnského písemnictví a jazyka do konce 11. století. Praha: Univerzita Karlova, 1999.

VEČERKA, R.: *Staroslověnská etapa českého písemnictví*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010.

VEPŘEK, M.: *Církevněslovanské památky českého původu s latinskou předlohou*. Slavia, roč. 54, č. 1, 1985, s. 1–13. ISSN 0037-6736.

VEPŘEK, M.: *Czech church Slavonic in the tenth and eleventh centuries*. Travaux linguistiques de Brno. Muenchen: Lincom, 2022. ISBN 978-3-96939-109-9.

VEPŘEK, M.: *Filologický pohled na problém kontinuity cyrilometodějské kulturní tradice v Čechách 10.-11. století*. In: Konštantínove listy 3, 2010

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá církevněslovanskou *Legendou o svatém Štěpánu, papeži: jazyková analýza překladu latinských konjunktivů do církevní slovanštiny*, která dosud nebyla detailněji zkoumána. Cílem je analyzovat jazykový a překladatelský aspekt textu, se zvláštním důrazem na způsoby převodu latinských konjunktivů ve vedlejších větách do církevní slovanštiny. Součástí práce je také vlastní překlad legendy do češtiny. Text zároveň zasazuje legendu do kontextu cyrilometodějské tradice a zabývá se otázkou její kontinuity v českých zemích. V závěrečné části je analyzovaný text porovnán s jinou středověkou památkou.

Klíčová slova

Legenda o svatém Štěpánu, papeži, staroslověnština, církevní slovanština, překlad, latinský konjunktiv, srovnávací analýza

Annotation

This diploma thesis examines the Church Slavonic *Legend of Saint Stephen, Pope: a linguistic analysis of the translation of Latin subjunctives into Church Slavonic*, a text that has not yet been studied in greater detail. The aim is to analyze its linguistic and translational aspects, with particular focus on the rendering of Latin subjunctives in subordinate clauses into Church Slavonic. The thesis also includes an original Czech translation of the legend. Furthermore, the text is placed within the context of the Cyrillo-Methodian tradition and addresses the question of its continuity in the Czech lands. In the final part, the analyzed legend is compared with another medieval text.

Key words

Legend of Saint Stephen, Old Church Slavonic, Church Slavonic, translation, latin subjunctive, comparative analysis